

**De aard en zelfwaardering van de huisvesting
van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa**

H.J. Opree - 337369ho

Eramus Universiteit Rotterdam
Faculteit der Sociale Wetenschappen
Sociologie
Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid

Prof. Dr. G.M.B. Engbersen – Scriptiebegeleider

Dr. A.S. Leerkes – Tweede beoordelaar scriptie

Januari 2012

Voorwoord

Welke mechanismen hebben invloed op de keuze van Midden- en Oost-Europese migranten om naar Nederland te komen? Welke aspecten spelen een rol bij hun verblijfsperspectief? Hoe is het gesteld met hun arbeidscondities? Een kleine greep uit de vragen die aan bod komen bij de master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid. De migratie uit Midden- en Oost-Europa heeft me zeer geboeid, omdat de migratie van deze bevolkingsgroep uniek is ingekleed. Er doen zich mechanismen voor die nieuw zijn voor migratie naar Nederland. Een voorbeeld hiervan is de werving van arbeidskrachten in Midden- en Oost-Europa door Nederlandse uitzendbureaus. Maar ook het juridisch karakter van de migratie is uniek. Het betreft migranten die uit andere lidstaten van Europa komen en daarom gelijke rechten als de Nederlandse burger hebben. Omdat de materie mij al tijdens de colleges fascineerde, had ik snel besloten dat ik mijn afstuderen wilde richten op de aanwezigheid van Midden- en Oost-Europese migranten in Nederland. De keuze om me te verdiepen in hun huisvesting heb ik gemaakt naar aanleiding van de documentaire ‘Klaas gaat illegaal’ die door de Evangelische Omroep op 8 september 2010 is uitgezonden. Deze documentaire geeft een beeld over het leven van Polen in Nederland. Naar mijn mening presenteert de documentaire een redelijk eenzijdig beeld, want de leefomstandigheden zijn volgens de makers grotendeels kommer en kwel. Ik wilde nagaan of de mening van de migranten overeenkomt met het beeld dat media schetsten. Daarnaast wilde ik onderzoeken welke mechanismen bepalend zijn voor de waardering van de migranten. Voor u ligt het resultaat.

Ik heb met zeer veel genoegen het schakelprogramma en de master van de opleiding Sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam doorlopen. De studie is voor mij een verrijking geweest op het gebied van analyseren. Ik heb geleerd invalshoeken kritisch te benaderen en waardeoordelen in perspectief te zien. Deze scriptie zie ik als een mooie afsluiting van een zeer leerzame periode. Graag maak ik van deze gelegenheid gebruik om een aantal personen te bedanken voor hun steun en hulp. Mijn ouders en vriendinnen voor het vertrouwen dat ze me schonken om deze studie te volgen. Mijn collega's en zusje voor al hun creatieve en technische aanbevelingen op de documentatie die ik voor de studie heb geschreven. Bovenal wil ik mijn begeleider Godfried Engbersen bedanken voor de prettige begeleiding tijdens het afstuderen. Zijn scherpe vragen en nieuwe inzichten inspireerden me tijdens het onderzoek en het schrijfproces. Tot slot dank ik Arjen Leerkes voor zijn inbreng. De kritische punten die hij heeft gebracht zijn van meerwaarde voor de kwaliteit van deze scriptie.

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1. Inleiding.....	7
1.1. Probleemstelling	9
1.2. Onderzoeksopzet.....	11
2. Theoretisch kader en achtergrondinformatie	12
2.1. Migratie.....	12
2.2. Samenstelling van de huisvesting	14
2.3. Type huisvesting	15
2.4. Waardering van de huisvesting	17
2.5. Arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa.....	19
2.6. Migratiepatronen toegepast op arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa.....	21
2.7. Conceptueel model en veronderstellingen	22
3. Onderzoeksmethode	26
3.1. Onderzoeksaanpak	26
3.2. Operationalisering.....	28
3.3. Methoden voor onderzoek	31
4. Resultaten.....	32
4.1. Beschrijving huisvesting.....	32
4.2. Verhouding stedelijkheid woonplaats en migratiepatronen.....	34
4.3. Verhouding soort woonruimte en migratiepatronen	34
4.4. Verhouding aanwezigheid huisgenoten en migratiepatronen	35
4.5. Verhouding type verhuurder en migratiepatronen	36
4.6. Verband tevredenheid huisvesting en soort woonruimte	37
4.7. Verband tevredenheid huisvesting en aanwezigheid huisgenoten	39
4.8. Verband tevredenheid huisvesting, huisvestingskenmerken en migratiepatronen.....	39
4.9. Wensen ter verbetering van de huisvesting.....	44
4.10. Conclusie	46
5. Conclusie en discussie.....	47
5.1. Beantwoording hoofdvraag.....	47
5.2. Discussie en aanbeveling toekomstig onderzoek.....	51
5.3. Aanbevelingen praktijk.....	53
Literatuur.....	54

Samenvatting

Het aantal migranten uit Midden- en Oost-Europa is sterk gegroeid sinds de toetreding tot de Europese Unie. Begin 2011 stonden bijna 200.000 Midden- en Oost-Europese migranten geregistreerd in Nederland (CBS, 2011a). Er wordt in het maatschappelijk debat veel aandacht besteed aan de huisvesting van migranten uit Midden- en Oost-Europa. De huisvestingscondities zouden erbarmelijk en mensonterend zijn en samengaan met overbewoning en geluidsoverlast (Tijdelijke Commissie lessen uit recente arbeidsmigratie, 2011). Echter, verschillende onderzoeken laten zien dat de waardering van de huisvesting door de migranten uit Midden- en Oost-Europa relatief hoog is (Engbersen et al., 2011a, 2011b; Weltevrede et al., 2009). Deze scriptie behandelt de vraagstelling: “Hoe kan de aard en zelfwaardering van de huisvesting van arbeidsmigrant uit Midden- en Oost-Europa verklaard worden door de aard van migratie?”

Voor het onderzoek is een bestaand databestand van een survey onderzoek gebruikt dat onder 654 arbeidsmigrant uit Midden- en Oost-Europa is uitgevoerd (Engbersen et al., 2011a, 2011b). De respondenten zijn ingedeeld naar migratiepatronen. Het eerste migratiepatroon is footloose. De arbeidsmigrant met het footloose migratiepatroon hebben een zwakke binding met het thuis- en gastland. Het tweede migratiepatroon is circulair. Dit patroon wordt gekenmerkt door een sterke binding met het thuisland en een zwakke binding met het gastland. Het derde migratiepatroon is vestiging. De arbeidsmigrant met het vestiging migratiepatroon hebben een sterke binding met het gastland en een zwakke binding met het thuisland. Het laatste migratiepatroon is het transnationale migratiepatroon dat gekenmerkt wordt door een sterke binding met zowel het thuisland als het gastland.

Allereerst is de relatie tussen migratiepatronen en huisvestingskenmerken onderzocht. Hierin is een tweedeling te herkennen. Respondenten met de migratiepatronen footloose en circulair wonen in zowel stedelijk als niet-stedelijk gebied. Ze wonen voornamelijk op een kamer en de huisvesting wordt veelal via de werkgever verkregen. Hier staat tegenover dat respondenten met de migratiepatronen vestiging en transnationaal voornamelijk in stedelijk gebied wonen. Ze zijn veelal woonachtig in zelfstandige woonruimtes en op kamers. Het formele kanaal wordt vaak door hen gebruikt om huisvesting te verkrijgen.

Aansluitend is de samenhang tussen de huisvestingskenmerken en de waardering van de respondenten onderzocht. Uit het onderzoek blijkt dat respondenten die in stedelijk gebied wonen vaker tevreden zijn over hun huisvesting dan de respondenten die in niet-stedelijk gebied wonen. Eveneens blijkt dat de respondenten die in een zelfstandige woonruimte wonen het vaakst tevreden zijn over hun huisvesting, terwijl de respondenten die in een caravan of tent wonen het minst tevreden zijn over hun huisvesting. De respondenten die hun huisvesting niet delen met huisgenoten blijken vaker tevreden over de huisvesting dan de respondenten die hun huisvesting wel met huisgenoten

delen. Daarnaast zijn de respondenten die hun huisvesting verkrijgen via het formele kanaal het vaakst tevreden over hun huisvesting en de respondenten die hun huisvesting verkrijgen via het communale netwerk het minst.

Afsluitend is de relatie tussen huisvestingskenmerken en tevredenheid met de huisvesting onderzocht. Het gebruikte databestand biedt veelal niet de mogelijkheid om de relatie te onderzoeken, omdat niet alle frequenties in de verdeling minimaal 5 is (Green & Salkind, 2011). Slechts drie relaties kunnen worden berekend. Allereerst zijn de respondenten met het footloose migratiepatroon die in stedelijk gebied wonen vaker tevreden met hun huisvesting dan degenen die in niet-stedelijk gebied wonen. Eveneens blijken de respondenten met het footloose migratiepatroon die hun huisvesting via het formele kanaal hebben verkregen vaker tevreden dan wanneer de huisvesting via de werkgever is verkregen. Deze relatie komt ook onder respondenten met het transnationale migratiepatroon voor. De samenhang tussen de vier huisvestingskenmerken en de zelfwaardering van de huisvesting zijn niet sterk. De objectieve kwaliteit van de huisvesting en de waardering door de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa staan dus nauwelijks in verbinding met elkaar. Om aanvullende uitspraken te doen over de zelfwaardering van de huisvesting zijn de voorkeuren van arbeidsmigranten ten aanzien van de verbetering van de huisvestingsconditie onderzocht.

Wanneer gekeken wordt naar de belangrijkste wensen aan de huisvesting, dan is wederom een tweedeling te herkennen. Respondenten met het footloose en het circulaire migratiepatroon geven de voorkeur aan verbeteringen van de basiselementen van de woning. Dit houdt in dat de voorkeur wordt gegeven aan goedkopere huisvesting die beter is onderhouden en meer privacy biedt. De respondenten met het vestiging en het transnationale migratiepatroon geven de voorkeur aan verbeteringen die op verdergaand niveau het woongenot beïnvloeden. Dit zijn onder meer huisvesting in een betere buurt, huisvesting met meer buitenruimte en huisvesting dicht bij het werk. De tweedeling in de huisvesting sluit aan op de bevinding van Piore. Piore (1979) stelt dat arbeidsmigranten op den duur zich verenigen met de normen van het gastland en hierbij hun sociaal-economische status vergelijken met die van de autochtone bevolking. Dit betekent dat arbeidsmigranten op termijn dezelfde wensen ontwikkelen als de autochtone bevolking. Ogbu's (1993) veronderstelling over het duale referentiekader van arbeidsmigranten sluit aan op de stelling van Piore. Hij stelt dat de arbeidsmigranten die tijdelijk verblijven in het gastland het thuisland als referentiekader gebruiken, terwijl de arbeidsmigranten die zich langdurig in gastland vestigen de autochtone bevolking als referentiekader gebruiken.

Tot slot kan worden geredeneerd dat in het maatschappelijk debat te vaak de Nederlandse normen op de huisvesting van arbeidsmigranten worden geprojecteerd. Het is afhankelijk van het migratieperspectief hoe de arbeidsmigranten hun huisvesting waarderen. Dit onderzoek toont aan dat de beoogde waardering door de media en politiek in overeenstemming zal zijn met de waardering van de arbeidsmigranten met een vestiging en een transnationaal migratiepatroon. Deze arbeidsmigranten

hebben door hun perspectief op de migratie de normen van het gastland overgenomen. Echter, de migranten met een footloose en een circulair migratiepatroon zijn geënt op kapitaalaccumulatie. Dit heeft minimalisatie van de huisvestingskosten tot gevolg. Hun waardering wijkt daarom af van de waardering volgens de Nederlandse norm. Daarnaast laat dit onderzoek zien dat het gewenste woonaanbod divers is. De respondenten met een circulair en transnationaal migratiepatroon willen huisvesting die voornamelijk goedkoop en goed onderhouden is zonder aanvullende wensen, terwijl de respondenten met een vestiging en transnationaal migratiepatroon huisvesting willen die overeenkomt met de huisvesting van de autochtone bevolking.

1. Inleiding

Nederland kent sinds de jaren '60 bijna jaarlijks een grotere stroom immigranten dan emigranten. De aanleiding voor deze omslag was het gat op de Nederlandse arbeidsmarkt, dat ontstond door de economische verbeteringen. Arbeidsmigranten uit landen rond de Middellands Zee kwamen naar Nederland om het tekort aan arbeidskrachten aan te vullen. Sinds 1973 hanteert de Nederlandse overheid een restrictief beleid op de komst van arbeidsmigranten om zodoende de stijging van de werkloosheid te beperken. Tot 2006 was de jaarlijkse omvang van migranten redelijk stabiel met circa 100.000 personen per jaar. Vanaf 2006 stijgt het aantal migranten. In 2010 is een record hoogte van 150.000 migranten gemeten. De voornaamste verklaring voor deze stijging is volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) te wijten aan legale migratie als gevolg van de toetreding van nieuwe lidstaten tot de Europese Unie (CBS, 2011b).

De migratie uit de Midden- en Oost-Europese landen naar Nederland is sinds de toetreding tot de Europese Unie in 2004 sterk gestegen. In 2004 lag het immigratiesaldo uit Midden- en Oost-Europa op ruim 8.400 personen. Dit aantal was in 2008 verdrievoudigd. In 2011 stonden bijna 200.000 migranten uit Midden- en Oost-Europa geregistreerd in Nederland (CBS, 2011a). Volgens het CBS zal op termijn de helft van deze groep migranten uiteindelijk weer vertrekken. Het merendeel van de migranten komt namelijk voor werkgelegenheid naar Nederland. Als de economie in Midden- en Oost-Europa aantrekt dan neemt ook de werkgelegenheid toe en is het niet meer noodzakelijk om voor werkgelegenheid te migreren. Wanneer een parallel wordt getrokken met de migrantenstroom in de jaren '70 dan moet de economische verbetering tot retourmigratie leiden. In de jaren '70 trokken de arbeidsmigranten uit het Middellandse Zee gebied terug naar hun land van herkomst (hierna thuisland) door de economische verbeteringen daar (CBS, 2010). Van de arbeidsmigranten uit Marokko en Turkije werd in de jaren '70 eveneens een terugkeer naar hun thuisland verwacht. Echter, deze retourmigratie bleef onder invloed van het restrictieve beleid uit. Aansluitend bleek de huizenmarkt niet ingericht op de permanente vestiging van Marokkaanse en Turkse arbeidsmigranten. Deze arbeidsmigranten hadden geen toegang tot sociale woningbouw en moesten zich daarom wenden tot de private huursector. Door de schaarste op de huizenmarkt moesten de arbeidsmigranten hoge huurprijzen betalen voor relatief kleine en slecht onderhouden woningen. Pas in de jaren '80 bood de overheid een oplossing voor de huisvestingsproblemen aan door arbeidsmigranten toe te laten tot de sociale huizenmarkt (Bolt & Van Kempen, 2010).

De hedendaagse huisvesting van arbeidsmigranten is onder meer door Wills et al. (2010) beschreven. Hiervoor hebben zij de huisvesting van arbeidsmigranten in Londen onder de loep genomen. Uit het onderzoek blijkt dat arbeidsmigranten voor het verkrijgen van huisvesting aangewezen zijn op hun sociale contacten. Familie en vrienden spelen een belangrijke rol in het

verkrijgen van huisvesting. Wanneer arbeidsmigranten niet over dergelijke contacten beschikken dan zijn zij aangewezen op de private huursector. De private verhuurders opereren vaak binnen het illegale circuit. Het gebruik van sociale contacten en private verhuurders leidt tot huisvesting in goedkopere delen van de stad. Veelal wordt de huisvesting gedeeld met andere arbeidsmigranten. Pas wanneer de arbeidsmarktpositie van arbeidsmigranten verbetert, ontstaat de mogelijkheid om zelfstandig huisvesting te huren. Wills et al. merken op dat niet elke arbeidsmigrant ervoor kiest om te investeren in een zelfstandige woning. Arbeidsmigranten met de intentie terug te keren naar het thuisland stellen beperkte wensen aan hun woning. Investeren in een zelfstandige woning betekent voor hen een oponthoud van remigratie, omdat de opbouw van het streefkapitaal een langere periode in beslag neemt. De wensen die gesteld worden aan de huisvesting zijn afhankelijk van het migratieperspectief (Wills et al., 2010).

Hoe is het gesteld met de huisvesting van arbeidsmigranten in Nederland? Bolt en Van Kempen (2010) stellen dat Marokkaanse en Turkse arbeidsmigranten voornamelijk een beroep doen op de sociale woningbouw. Sinds hun komst in de jaren '60 wonen deze bevolkingsgroepen nog steeds in dezelfde buurten. Wanneer deze bevolkingsgroepen verhuizen dan wordt de voorkeur gegeven aan een grotere huurwoning binnen dezelfde buurt. Door onder meer de lage participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt is de positie van de Marokkaanse en Turkse arbeidsmigranten slechts beperkt verbeterd. Hierdoor zijn de Marokkaanse en Turkse arbeidsmigranten nog steeds aangewezen op sociale woningbouw in de minder aantrekkelijke delen van de stad en ligt het hebben van een koopwoning of een huurwoning in een andere buurt vaak buiten handbereik.

De arbeidsmigranten die zich recenter op de Nederlandse huizenmarkt bevinden, kunnen geen beroep doen op sociale woningbouw. Om in aanmerking te komen voor sociale woningbouw moet een migrant namelijk minstens vijf jaar in Nederland verblijven (Immigratie- en Naturalisatiedienst, 2008). Recente arbeidsmigranten, zoals de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa, maken daarom gebruik van andere manieren om huisvesting te verkrijgen. Voornamelijk spelen uitzendbureaus, koppelbazen en sociale contacten hierin een rol (Weltevrede et al., 2009). De grote toestroom van arbeidsmigranten heeft wederom gevolgen voor de huizenmarkt. Net zoals in de jaren '70 ervaart de overheid problemen ten aanzien van het aanbod en de conditie van de huisvesting van arbeidsmigranten. Deze problemen zijn besproken in de 'Polentop' waar verschillende gemeenten in 2007 en 2009 aan deelnamen (Spits, 2011; Weltevrede et al., 2009). Daarnaast maken uitzendbureaus en koppelbazen misbruik van de situatie door hoge huurprijzen te vragen (Korf, 2009). De overheid (op nationaal en lokaal niveau) maakt zich zorgen om de huisvesting van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. De vraag is echter in hoeverre deze arbeidsmigranten hun huisvesting ook als een probleem zien. In deze scriptie wordt de huisvesting van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa nader onderzocht en in verband gebracht met hun migratiepatronen. Dit onderzoek richt zich op de vraag in hoeverre de aard van de arbeidsmigratie de huisvesting van arbeidsmigranten uit

Midden- en Oost-Europa verklaart. Daarnaast besteedt het onderzoek aandacht aan de vraag hoe de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten hun huisvesting waarderen.

1.1. Probleemstelling

In het maatschappelijk debat wordt veelvuldig aandacht besteed aan de aanwezigheid van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa in Nederland. De veronderstelling is dat het merendeel van deze arbeidsmigranten naar Nederland komt om tijdelijke arbeid te verrichten (CBS, 2006). Het CBS verwacht dat 60% van deze arbeidsmigranten binnen een periode van tien jaar terugkeert naar het thuisland. Een indicator hiervoor is gezinshereniging, waarbij de partner uit het thuisland zich bij de partner in het bestemmingsland (hierna gastland) voegt. Het CBS stelt dat onder de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa gezinshereniging niet voorkomt (CBS, 2011b). Weltevrede et al. (2009) laten zien dat permanent verblijf ook in Nederland aan de orde is. Uit hun onderzoek blijkt dat 33% van de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten langer dan drie jaar in Nederland wil verblijven en hiervan wil 14% zich definitief in Nederland vestigen. Deze resultaten onderbouwen dat de Nederlandse huizenmarkt rekening moet houden met het permanente verblijf van een nieuwe migrantengroep. Daarnaast dient er voldoende tijdelijke huisvesting voor de overige 67% Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten te zijn. Om problemen ten aanzien van huisvesting te vermijden moeten gemeenten beschikken over een sluitend woonaanbod. Hiervoor dient het woonaanbod een weerspiegeling te zijn van de verschillende soorten arbeidsmigranten. Dit onderzoek biedt inzicht in het gewenste aanbod, zodat gemeenten kunnen inspringen op de vraag van arbeidsmigranten naar geschikte huisvesting. Daarnaast behandelt dit onderzoek ook de maatschappelijke opvatting dat de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa ontevreden zijn over hun huisvesting (Trouw, 2011; Volkskrant, 2011). De Tweede Kamer heeft de “Tijdelijke Commissie lessen uit recent arbeidsverleden” aangesteld om de arbeidsmigratie van Midden- en Oost-Europeanen te onderzoeken. Deze commissie stelt dat er grote aantallen arbeidsmigranten zijn die onder erbarmelijke omstandigheden in Nederland wonen (Tijdelijke Commissie lessen uit recent arbeidsverleden, 2011). Echter, uit meerdere onderzoeken blijkt dat de waardering van de huisvesting door arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa relatief hoog is (Engbersen et al., 2004, 2011a, 2011b; Weltevrede et al., 2009). Deze scriptie verklaart de hoge waardering van de huisvesting, zodat de maatschappelijke opvatting op geldigheid kan worden beoordeeld.

In de wetenschap is uitgebreid onderzoek verricht naar de oorzaken en gevolgen van migratie. De economische theorie, historische structuuretheorie en migratiesysteemtheorie stellen dat arbeid vaak een centrale rol speelt in het migratieproces (Castels & Miller, 2003). Arbeidsmigratie kent verschillende vormen. Het kan tijdelijke maar ook langdurige of zelfs permanente vestiging van de arbeidsmigrant impliceren (Petersen, 1958). Om de diversiteit van de arbeidsmigratie in te kaderen

hebben Engbersen et al. (2011a, 2011b) een conceptueel kader ontwikkeld op basis van twee dimensies: de binding van arbeidsmigranten met het thuisland en de binding met het gastland. Deze scriptie veronderstelt dat de huisvesting van arbeidsmigranten een weerspiegeling is van de diversiteit van arbeidsmigratie. Hiervoor worden de kenmerken van de huisvesting nader onderzocht. Om onderscheid aan het type huisvesting aan te brengen wordt gekeken naar de stedelijkheid van de woonplaats, het soort woonruimte, de aanwezigheid van huisgenoten en het type verhuurder. Vervolgens worden deze kenmerken gekoppeld aan de verschillende migratiepatronen. Dergelijk onderzoek is eerder in Nederland uitgevoerd door Weltevreeden et al. (2009). Uit dit onderzoek blijkt dat het merendeel van de arbeidsmigranten op een kamer of in een zelfstandige woonruimte woont. De arbeidsmigranten die in een zelfstandige woonruimte wonen zijn het vaakst tevreden met hun woonruimte. Daarnaast blijkt dat de aanwezigheid van huisgenoten samenhangt met de waardering van de woonruimte. Weltevrede et al. stellen dat de arbeidsmigranten het meeste waarde hechten aan meer privacy, goedkopere woonruimte en woonruimte voor henzelf. Echter, Weltevrede et al. hebben de invloed van de diversiteit van arbeidsmigratie op de aard en zelfwaardering van de huisvesting niet getoetst. Ook in de beschrijving van de huisvesting van de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa in specifieke gemeenten, welke voor het NICIS Institute zijn opgesteld, ontbreekt de relatie met de diversiteit van arbeidsmigratie (Burgers et al. , 2010; Engbersen et al. , 2011c; Rusinovic et al. , 2011a; Rusinovic et al. , 2011b; Snel et al. , 2010; Snel et al. , 2011b; Snel et al. , 2011c). Een onderzoek dat de diversiteit van arbeidsmigratie onder de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten wel nader beschrijft is afkomstig van Engbersen et al. (2011a). Maar ook dit onderzoek gaat niet in op de relatie tussen diversiteit van arbeidsmigratie en huisvesting. Deze scriptie biedt daarom aanvullende informatie op de bestaande kennis over de aard en zelfwaardering van de huisvesting van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten in Nederland. Door aan te tonen dat de aard en zelfwaardering van huisvesting per migratiepatroon verschillend is ontstaat een nieuw inzicht in het wetenschappelijke debat.

Het centrale onderwerp in deze scriptie is de huisvesting van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa in Nederland. Daarnaast wordt bekeken of de aard van de arbeidsmigratie effect heeft op de huisvesting. Zoals hierboven beschreven wil deze scriptie de hoge zelfwaardering van de huisvesting verklaren. Hiervoor dienen de factoren die invloed uitoefenen op de zelfwaardering te worden onderzocht. De eerste factor is de aard van de huisvesting. Hoe waarden arbeidsmigranten de verschillende kenmerken van hun huisvesting? Om de invloed van de aard van de huisvesting te bepalen worden bovenstaande huisvestingskenmerken gerelateerd aan de zelfwaardering. De tweede factor is de diversiteit van arbeidsmigratie, waarmee wordt vastgesteld welke invloed de diversiteit van arbeidsmigratie heeft op de aard van de huisvesting. Deze doelstelling is verwoord met de volgende vraagstelling:

“Op welke wijze kunnen de aard en zelfwaardering van de huisvesting van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa verklaard worden door de aard van arbeidsmigratie?”

Om bovenstaande vraagstelling te beantwoorden zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

- Welke patronen van arbeidsmigratie doen zich voor?
- Welke factoren spelen een rol bij de huisvesting van migranten?
- Welke kenmerken heeft de huizenmarkt voor migranten?
- Welke factoren hebben invloed op de waardering van de huisvesting?

1.2. Onderzoeksopzet

Het onderzoek start met een inventarisatie van de bestaande literatuur. Allereerst worden theorieën verzameld over enerzijds arbeidsmigratie en anderzijds huisvesting van migranten. Vervolgens wordt de migratie van Midden- en Oost-Europa naar Nederland bestudeerd. Centraal staan de juridische, demografische en economische kenmerken van de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten. Aansluitend wordt per migratiepatroon de kenmerken van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa benoemd. Op basis van deze theoretische verkenning worden veronderstellingen geformuleerd over de relatie tussen de migratiepatronen en de huisvestingskenmerken.

Het empirische gedeelte van het onderzoek wordt gebaseerd op een survey onder 654 respondenten. Deze respondenten zijn afkomstig uit Polen, Roemenië en Bulgarije en waren in 2010 werkzaam in verschillende Nederlandse gemeenten. De kenmerken voor huisvesting die voortvloeien uit de theoretische verkenning worden nader bestudeerd in het databestand. De veronderstellingen, die voortvloeiden uit de literatuurstudie, worden vervolgens aangenomen of verworpen. Afsluitend worden aan de hand van de analyses de conclusies en aanbevelingen benoemd.

In het volgende hoofdstuk wordt het theoretisch kader uiteengezet. Aansluitend wordt in hoofdstuk 3 de onderzoeksmethode behandeld. In hoofdstuk 4 wordt een beschrijving gegeven van de bevindingen van het onderzoek. Deze scriptie sluit af met de conclusie en discussie in hoofdstuk 5.

2. Theoretisch kader en achtergrondinformatie

Dit hoofdstuk beschrijft de bestaande literatuur over de onderwerpen uit de inleiding. Paragraaf 2.1 behandelt migratie door algemene inzichten over arbeidsmigratie te beschrijven. Aansluitend gaat paragraaf 2.2 in op de samenstelling van de Nederlandse huizenmarkt. Daarnaast worden de factoren beschreven die invloed uitoefenen op de positie van migranten op de huizenmarkt. Paragraaf 2.3 behandelt vier kenmerken van de huisvesting. In paragraaf 2.4 wordt de waardering van de huisvesting door migranten behandeld. Vervolgens schetst paragraaf 2.5 een beeld van de arbeidsmigratie van Midden- en Oost-Europese migranten naar Nederland. Hierbij staan de juridische, demografische en economische kenmerken van deze arbeidsmigratie en de vier migratiepatronen centraal. In paragraaf 2.6 wordt de diversiteit aan arbeidsmigratie onder de migranten uit Midden- en Oost-Europa aan de hand van de migratiepatronen beschreven. Het hoofdstuk eindigt met het benoemen van veronderstellingen over de huisvesting van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten in Nederland op basis van de eerder genoemde theorieën over arbeidsmigratie en huisvesting.

2.1. Migratie

Om het ontstaan van migratie te verklaren zijn verschillende theorieën ontwikkeld. Castels en Miller (2003) noemen de economische theorie, de historische structuuretheorie en migratiesysteemtheorie als de belangrijkste benaderingen. Het uitgangspunt van de economische theorie is de drang van individuen om hun levensomstandigheden te verbeteren. Op basis van een rationele vergelijking wisselen migranten hun thuisland in voor het gastland. Aan het migratieproces liggen verschillende 'push' en 'pull' factoren ten grondslag. Pushfactoren van het thuisland kunnen demografische groei, lage levensstandaarden, beperkte economische mogelijkheden en politieke onderdrukking zijn. Hier tegenover staan pullfactoren van het gastland. Pullfactoren kunnen de vraag naar arbeidskrachten, aanwezigheid van landbouwgrond, goede economische mogelijkheden en politieke vrijheid zijn. De tweede theorie, de historische structuuretheorie, stelt dat migratie een gevolg is van een ongelijke verdeling van economische en politieke macht in de wereldeconomie. Volgens deze theorie is migratie het gevolg van massarekrutering van arbeid om kapitaal te genereren. Migratie ontstaat door langlopende processen, zoals kolonisatie en oorlogen, welke leiden tot verdeling van kapitaal in de wereld. De derde theorie, de migratiesysteemtheorie, stelt dat migratie een gevolg is van een combinatie van macro- en microstructuren. Onder macrostructuren worden de grootschalige institutionele factoren, zoals de politieke wereldeconomie, internationale coöperaties en wetgeving verstaan. Onder microstructuren vallen het sociaal netwerk en het sociaal kapitaal van individuen. Deze structuren ontwikkelen een verbintenis tussen landen gebaseerd op politieke invloed, handelsinvesteringen en culturele banden. Migratie tussen de landen wordt door deze structuren

gestimuleerd. Ondanks de verschillende uitgangspunten van deze drie theorieën geven elk een verklaring waarom migratie door onder meer arbeid wordt gestimuleerd.

Piore (1979) suggereert dat arbeidsmigratie een ontwikkeling doormaakt. Hij stelt dat de arbeidsmigratie start met een tijdelijke vestiging in het gastland, maar in de loop van de tijd overgaat naar permanente vestiging. In de beginfase zijn de arbeidsmigranten enkel gedreven door economische belangen. De arbeidsmigranten streven de opbouw van kapitaal na om vervolgens terug te keren naar het thuisland. Om zo spoedig mogelijk terug te kunnen keren naar het thuisland wordt er geen geld besteed aan ontspanning en sociale contacten. Piore stelt dat dit perspectief geleidelijk verandert, aangezien de behoefte aan ontspanning en sociale contacten op termijn groeit. Om in deze behoefte te voorzien wordt het bestedingspatroon aangepast met als gevolg dat het bereiken van het streefkapitaal meer tijd in beslag neemt. Het verblijf in het gastland wordt verlengd en er wordt minder geld naar familie in het thuisland gestuurd. Aansluitend groeit het sociale netwerk en treedt gezinsvorming op. Door deze veranderingen krijgt de arbeidsmigrant te maken met nieuwe sociale structuren. De binding van de arbeidsmigrant met het thuisland en het gastland wijzigt. In deze fase wordt permanente vestiging in het gastland boven terugkeer naar het thuisland verkozen. Op de langere termijn gaan nieuwe generaties zich vereenzelvigen met de ambities van de lokale bevolking en is de permanente vestiging in het gastland een feit.

De binding met het thuisland en gastland staat centraal bij de verdeling naar migratiepatronen. Engbersen, Ilies, Leerkes, Snel en Van der Meij (2011a) en Engbersen, Leerkes, Grabowska-Lusinka, Snel en Burgers (2011b) onderscheiden vier migratiepatronen onder arbeidsmigranten. Het eerste patroon is de footloose migratie die gekenmerkt wordt door een zwakke binding met zowel het thuisland als het gastland. Deze arbeidsmigranten ervaren te weinig carrièrekansen in het thuisland en beproeven daarom hun geluk in het buitenland. Het tweede patroon is de circulaire migratie. Arbeidsmigranten met dit patroon hebben een sterke binding met het thuisland, maar een zwakke binding met het gastland. Deze arbeidsmigranten hanteren een streefkapitaal dat verdiend moet worden in het gastland. Wanneer dit streefkapitaal is behaald dan keert de arbeidsmigrant terug naar het thuisland. Het derde patroon is de vestigingsmigratie. Voor deze arbeidsmigranten is alleen de binding met het gastland sterk. Kenmerkend is dat deze arbeidsmigranten zich permanent in het gastland willen vestigen. Het laatste patroon is de transnationale migratie. Dit migratiepatroon betreft arbeidsmigranten die een sterke binding met zowel het thuisland als gastland ervaren. Deze arbeidsmigranten verblijven een geruime tijd in het gastland, maar hebben (nog) niet de ambitie om zich permanent te vestigen. De migratiepatronen benadrukken de diverse verblijfperspectieven van arbeidsmigranten. In komende paragraaf wordt nader ingegaan op het verblijf in het gastland door de huisvesting van arbeidsmigranten toe te lichten.

2.2. Samenstelling van de huisvesting

Gedurende het verblijf in het gastland zijn migranten voor hun huisvesting afhankelijk van het aanwezige woonaanbod. De invulling van de huizenmarkt wordt bepaald door een samenspel van de overheid, bedrijven en particulieren. Dit samenspel bepaalt het aantal woningen in de koopsector en de huursector. De laatste categorie bestaat uit sociale woningbouw en commerciële verhuur. De Nederlandse overheid speelt, in vergelijking tot andere landen, een belangrijke rol binnen de huizenmarkt. Het aantal woningen in de sociale woningbouw ten opzichte van de totale huizenmarkt is in Nederland hoog. Door het leveren van sociale woningbouw garandeert de overheid dat huishoudens met een laag inkomen de mogelijkheid hebben om degelijke huisvesting te verkrijgen (Meusen & Van Kempen, 1995). De sociale woningbouw wordt namens de overheid beheerd door woningcorporaties. De neoliberale bewindsvoering van de overheid heeft geleid tot een privatisering van de woningcorporaties. Ondanks het feit dat woningcorporaties geen winstoogmerk hebben is het genereren van voldoende omzet noodzakelijk. Om deze reden is na de privatisering de doelgroep uitgebreid met huishoudens met hogere inkomens. Als gevolg investeren woningcorporaties tegenwoordig ook in duurdere huur- en koopwoningen (Stuurgroep Meijerink, 2008). Een andere tendens die zich heeft ingezet is het terugdringen van het aandeel sociale woningbouw binnen de huizenmarkt. Gemeentebesturen willen bevolkingsgroepen in de buurten mengen om zo de sociale interactie te bevorderen. Om dit doel te bereiken moet de samenstelling van de huizenmarkt meer divers worden. Het aantal woningen in sociale woningbouw wordt teruggedrongen om meer ruimte te geven aan de koopsector. Dit resulteert in minder beschikbare huurwoningen voor de huishoudens met een lager inkomen (Wittebrood & Van Dijk, 2007).

Bovenstaande ontwikkelingen op de huizenmarkt maken dat woningcorporaties een strikter beleid hanteren op het toekennen van woningen. Dit pakt nadelig uit voor de migrant. Door vormen van discriminatie wordt de toegang tot de sociale woningbouw voor migranten beperkt. Migrant krijgen bijvoorbeeld te horen dat er geen geschikte woningen beschikbaar zijn, terwijl deze wel binnen het aanbod aanwezig zijn of dat de administratiekosten bij bemiddeling hoog zijn (Van Kempen & Özüekren, 1998). Ook binnen de verhuur door commerciële bedrijven komen dergelijke vormen van discriminatie voor. Het winstbelang maakt dat de commerciële bedrijven hun inkomsten zeker willen stellen. Verhuur van woningen aan migranten wordt als risicovol gezien wegens veronderstellingen over tijdelijk verblijf of gebrek aan kapitaal. Door beperkte toegang tot de legale huursector moeten migranten zich wenden tot de illegale huizenmarkt. Deze illegale huizenmarkt bestaat enerzijds uit onrechtmatige bewoning door illegaal kamerverhuur bij particuliere verhuurders en anderzijds uit onrechtmatig onderverhuur en doorverhuur van sociale woningen (Engbersen et al., 2004).

In principe is de migrant niet afhankelijk van woningcorporaties, bedrijven of particulieren voor huisvesting. De Nederlandse overheid gaat er vanuit dat de werkgever primair verantwoordelijk is voor de huisvesting. Echter, in de praktijk komt deze situatie weinig voor (Snel et al., 2010) en zijn

de migranten voor het verkrijgen van huisvesting afhankelijk van hun positie op de huizenmarkt. Van Kempen en Sule Ozüekren (1998) stellen dat de positie op de huizenmarkt verklaard wordt door de mogelijkheid om bepaalde middelen te benutten. Als eerste noemen zij financiële middelen. Rex en Tomlison (1979) stellen dat personen met een relatief goede positie op de arbeidsmarkt over meer financiële mogelijkheden beschikken en hierdoor een sterkere positie innemen op de huizenmarkt. Een voorbeeld hierin is het afsluiten van een hypotheek. Bij een laag inkomen is de hoogte van de hypotheek beperkt. Het beschikken over cognitieve middelen wordt als tweede factor genoemd. Onder cognitieve middelen worden opleiding, vaardigheden en kennis verstaan. Specifieke kennis over de huizenmarkt draagt bij aan het aanwenden van dienstverlening door instanties, zodat de positie op de huizenmarkt wordt verbeterd (Smith, 1977). Als derde noemen Van Kempen en Sule Ozüekren politieke middelen. Deze middelen reflecteren de mogelijkheid van het benutten en verdedigen van rechten in de maatschappij. Formele rechten kunnen een belemmering voor het verkrijgen van een woning betekenen. Een voorbeeld hiervan is de regeling in Rotterdam dat nieuwe bewoners van de stad over werk moeten beschikken, zodat werklozen uit de stad worden geweerd (Bolt, Van Kempen & Van Ham, 2008). Als laatste middel noemen Rex en Tomlison de sociale middelen (1979). Hiermee wordt gerefereerd naar sociaal kapitaal. Sociaal kapitaal heeft betrekking op het al dan niet kunnen inzetten van hulp van leden uit het sociale netwerk. Dit netwerk speelt een belangrijke rol bij de integratie in de samenleving en het verkrijgen van een bepaalde positie op de arbeids- en huizenmarkt. Het is gebleken dat nieuwkomers, zoals migranten, op de huizenmarkt de zwakste positie bekleden. Zij hebben een laag inkomen, omdat ze nieuw op de arbeidsmarkt zijn en veelal functies in het lagere beroepssegment bekleden. Eveneens hebben ze weinig kennis over de huizenmarkt en de organisaties die een rol spelen op de huizenmarkt. Daarnaast worden onder meer wettelijke quota's voor migranten vastgelegd om zich in een bepaald gebied te vestigen. Om deze reden wonen migranten in de minder aantrekkelijke delen van een gemeente (Sarre, Philips & Skellington, 1989). Musterd en De Winter (1998) menen dat deze inwoners gemarginaliseerd worden ten opzichte van de rest van de samenleving. Het type huisvesting van migranten wordt in de volgende paragraaf nader uiteengezet.

2.3. Type huisvesting

Naar de typering van de huisvesting van migranten zijn meerdere studies verricht. Eén van de eerste sociologen die zich over dit onderwerp boog was Burgess. In de jaren '20 ontwikkelde hij een theorie over de huisvesting in steden aan de hand van mobiliteit tussen concentrische zones. Migrantenvestigen zich bij aankomst in de stad in de zone van transitie. Deze zone ligt rondom de stadskern. Oorspronkelijk was industrie in deze zone gevestigd, maar door nieuwe inzichten op ruimtelijke ordening is deze naar gebieden buiten de stad verhuisd. Hierdoor wordt de zone gekenmerkt door verval en leegstand. Door de slechte condities van de woningen is het niet aantrekkelijk om in deze

zone te wonen met als gevolg dat de prijzen voor de huisvesting laag zijn. De lage prijzen en ruime beschikbaarheid van woningen maken deze zone aantrekkelijk voor migranten met een laag sociaal-economische status. Met de jaren neemt de sociaal-economische status van de migranten toe en kunnen de migranten woningen in aantrekkelijkere delen van de stad veroorloven (Burgess, 1925). Om het type huisvesting van migranten nader te beschrijven worden verschillende huisvestingskenmerken onderzocht. Allereerst wordt de stedelijkheid van de woonplaats behandeld en opvolgend het soort woonruimte, de aanwezigheid van huisgenoten en het type verhuurder.

Volgens Leerkes, Engbersen en Van San (2007) zijn er drie factoren die de woonplaats van migranten beïnvloeden. De eerste factor is de inbedding in een sociaal netwerk. Het sociaal kapitaal dat voortvloeit uit het sociaal netwerk helpt bij het verkrijgen van werk en ook huisvesting. De tweede factor is de mogelijkheid van toegang tot werkgelegenheid. In bijvoorbeeld niet-stedelijk gebied is voldoende werk te vinden voor migranten die op zoek zijn naar arbeid waarvoor geen of beperkte kennis nodig is, zoals in de land- en tuinbouw. De derde factor is het kunnen krijgen van goedkope en toegankelijke woonruimte. Dit wordt in steden gefaciliteerd door huisjesmelkers en koppelbazen. In Nederland zijn migranten voornamelijk te vinden in grotere steden, zoals Amsterdam, Rotterdam en Den Haag, en in niet-stedelijk gebieden. In overige gemeenten is het aandeel relatief lager.

Kijkend naar de woonruimte van migranten dan blijken de migranten in stedelijk gebied veelal woonachtig in accommodaties in vroeg-naoorlogse wijken (Musterd & Van Kempen, 2009). Deze accommodaties bestaan uit huurwoningen die niet meer aan de woonwensen van autochtonen voldoen. Na de Tweede Wereldoorlog was de vraag naar huisvesting hoog, zodat de kwantiteit van nieuwbouwwoningen belangrijker was dan de kwaliteit. Deze woningen worden gekenmerkt door slechte isolatie, beperkte woonoppervlakte en vervallen conditie van de faciliteiten. Dit maakt dat de woningen naar de Nederlandse standaarden onaantrekkelijk zijn met als gevolg dat de huurprijzen van deze woningen laag zijn. Omdat migranten een lage sociaaleconomische status hebben, zijn zij voor huisvesting aangewezen op dergelijke woningen (Bolt & Van Kempen, 2010). Door de grote toestroom van migranten moeten alternatieve oplossingen worden gezocht om in de vraag naar huisvesting te voorzien. Particuliere verhuurders kopen bedrijfsruimtes op om deze te verbouwen tot pensions. Migrant met een kamer in het pension moeten deze veelal delen met andere migranten (De Regt, 1984, Engbersen et al., 2011c). De huursector is binnen niet-stedelijk gebieden beperkt vertegenwoordigd. Dit maakt dat de huisvesting in het lage huisvestingssegment ontoereikend is voor het aantal migranten. Daarom worden in niet-stedelijk gebieden alternatieve opties gecreëerd. Voorbeelden zijn wederom pensions die kamers verhuren, campings die caravans verpachten, vakantieparken die vakantiewoningen aanbieden, maar ook schuren die worden ingericht voor de huisvesting van migranten (Engbersen et al., 2011c; Weltevrede et al., 2009).

De aanwezigheid van huisgenoten is afhankelijk van de toekomstplannen van de migrant in Nederland. Er blijkt een groot verschil te bestaan of de migrant een partner heeft of single is.

Migranten met een partner wonen veelal samen in de woning of hebben de intentie om deze in de toekomst samen te delen. Wanneer de migrant single is, komt het vaker voor dat de migrant ervoor kiest om een gedeelte van zijn woonruimte onder te verhuren aan huisgenoten. Een andere mogelijkheid is dat de migrant woonruimte onderhuurt om geld te besparen (Musterd & Van Kempen, 2000). Een alternatieve verklaring van de aanwezigheid van huisgenoten is het verwachte verblijf in het gastland. Engbersen et al. (2004) geven aan dat het hebben van een streefkapitaal bij kan dragen aan de keuze voor huisvesting. Wanneer een migrant de opbouw van een kapitaal nastreeft om vervolgens terug te keren naar het thuisland dan wil de migrant zijn huisvestingskosten beperken. Het betalen van hoge huisvestingskosten leidt namelijk tot belemmering van de remigratie naar het thuisland. Wanneer een migrant zich voor een langere termijn wil vestigen in het gastland dan is het beperken van de huisvestingskosten minder van belang. Het behalen van een streefkapitaal heeft geen prioriteit voor deze migranten als het behalen van een streefkapitaal al van toepassing is.

Migranten huren veelal hun huisvesting. Snel et al. (2010) onderscheiden drie categorieën die het verkrijgen van huisvesting mogelijk maken. De eerste categorie is het communale netwerk. Dit netwerk bestaat uit sociale contacten, zoals vrienden en familie. Om het netwerk in te zetten zijn Rex en Tomlison (1979) van mening dat de migrant over sociaal kapitaal moet beschikken. Sociaal kapitaal heeft betrekking op de mogelijkheid om het sociale netwerk in te zetten om onder andere huisvesting te huren. De tweede categorie is de werkgever. Snel et al. merken op dat werkgevers door de overheid als primaire verantwoordelijken voor de huisvesting van migranten zijn aangesteld. De werkgever is dus bij de wet verplicht huisvesting voor zijn arbeidsmigranten te regelen. Het verkrijgen van huisvesting via de werkgever kan daarom gelieerd worden aan de inzet van financieel kapitaal. Als laatste categorie noemen Snel et al. het formele kanaal. Onder het formele kanaal worden instanties, zoals woningcorporaties, makelaars, internet en kranten verstaan. Om het formele kanaal te gebruiken om huisvesting te verkrijgen moet de migrant over voldoende cognitief kapitaal beschikken (Smith, 1977). Indicatoren voor het cognitief kapitaal zijn het opleidingsniveau en het beroepssegment.

2.4. Waardering van de huisvesting

Nu de kenmerken van de woning van migranten zijn behandeld gaat deze paragraaf in op de waardering van de woning door de migranten. Rossi (1955) stelt dat de waardering van de huisvesting te maken heeft met een afstemming tussen de gewenste huisvesting en de huidige huisvesting. Als voorbeeld noemt Rossi de afstemming van de huisvesting met de fasen van de levenscyclus. Bij gezinsuitbreiding is meer woonoppervlakte gewenst dan dat de huisvesting vaak biedt. In deze situatie zal ontevredenheid ontstaan over de huisvesting. Wanneer de huisvesting ingeruild wordt voor huisvesting met meer woonoppervlakte neemt de tevredenheid toe. Morris en Winter (1975) spreken

over 'huisvestingtekorten' bij ontevredenheid. Zij stellen dat de huisvesting beoordeeld wordt aan de hand van normatief gedefinieerde normen. Deze normen zijn een afstemming van de culturele en persoonlijke normen. De culturele normen zijn standaarden voor de levensconditie die door de maatschappij zijn bepaald. Hieronder wordt onder meer het woonoppervlak verstaan, maar ook het hebben van faciliteiten, zoals een wasmachine. De maatschappij bepaalt in principe aan welke eisen de huisvesting moet voldoen. De persoonlijke normen zijn de standaarden die individueel zijn bepaald. De individuele kenmerken zoals financiële middelen, gezondheid en milieubewustheid beïnvloeden de levenscondities. De afstemming tussen deze twee normen is een bepaling in hoeverre namens de individuele standaard prioriteit wordt gegeven aan het voorzien in de maatschappelijke standaard. Bijvoorbeeld, als iemand slechts een beperkt inkomen heeft zal deze met een kleine woonruimte naar maatschappelijke begrippen tevreden zijn, omdat een grotere woonruimte niet binnen handbereik ligt. Echter, iemand met een hoog inkomen zou met dezelfde woonruimte ontevreden zijn, omdat deze wegens zijn inkomen zich wel een grotere woonruimte kan veroorloven.

Ook Ogbu (1993) geeft aan dat het gehanteerde normenpatroon een effect heeft op de waardering van huisvesting. Ogbu maakt gebruik van duale referentiekaders om de tevredenheid met de huisvesting te verklaren. Migranten die bijvoorbeeld door arbeidsmigratie vrijwillig zijn gemigreerd, hebben volgens Ogbu een positieve opvatting over het gastland. De arbeidsmigrant verwacht dat het gastland zijn economisch welzijn verbetert en meer politieke vrijheden biedt. In deze situatie functioneert het thuisland als referentie. Wellicht wonen de arbeidsmigranten in goedkope en ondeugdelijke woningen, desondanks is deze huisvesting in vergelijking tot de huisvesting in het thuisland een vooruitgang. Volgens de normen van het gastland is de huisvesting slecht, maar volgens de normen van de arbeidsmigrant is de huisvesting goed. Ogbu stelt dat de referentie in het referentiekader de groepering is waarmee het individu zich het meest verbonden voelt. Voor de arbeidsmigranten is dit in eerste instantie het thuisland. Door verbetering van de sociaaleconomische status verplaatst het referentiekader van het thuisland naar het gastland. Ook Piore (1979) stelt dat het referentiekader verandert van thuisland naar gastland naar mate de arbeidsmigrant langer in het gastland verblijft. In de ontwikkeling van arbeidsmigratie treedt eerst het thuisland als referentie op omdat de arbeidsmigrant het doel heeft ooit terug te keren naar het thuisland. Geld wordt uitgespaard om in het thuisland de sociaal-economische status te verbeteren. Wanneer de arbeidsmigrant meer verbonden raakt met het gastland en zich permanent wil vestigen dan treedt het gastland als referentie op. In deze situatie hebben de arbeidsmigranten namelijk de normen van het gastland eigen gemaakt en is de sociaal-economische status in het gastland belangrijk geworden. De goedkope en ondeugdelijke huisvesting, die in eerste instantie volstond omdat geld op huisvestingskosten werd bespaard, is in de ogen van de arbeidsmigranten ongunstig geworden. Voor deze scriptie is het belangrijk te onderzoeken of deze mechanismen ook de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa beïnvloeden.

2.5. Arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa

Zoals benoemd in de inleiding is de aanwezigheid van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa in Nederland een veel besproken onderwerp. In deze paragraaf komen de juridische, demografische en economische kenmerken van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten aan bod. Sinds de jaren '60 kent Nederland een grote toestroom van arbeidsmigranten (CBS, 2000). Door de economische vooruitgang ontstond schaarste op de arbeidsmarkt. Om het tekort aan laag- en ongeschoold personeel aan te vullen werden arbeidsmigranten uit het Middellandse Zee gebied aangetrokken. Deze stroom van arbeidsmigranten bestond voornamelijk uit mannen die in de Nederlandse industrie aan de slag gingen. Aanvankelijk kwamen de arbeidsmigranten uit Spanje en Italië. Vanaf midden jaren '60 bestond de toestroom uit Marokkaanse en Turkse arbeidsmigranten. De oliecrisis veroorzaakte in de jaren '70 een economische recessie. Als gevolg daarvan nam de werkgelegenheid in Nederland af. Om de toename van werkloosheid te beperken besloot de overheid de toestroom van arbeidsmigranten in te perken. Sinds 1973 hanteert de Nederlandse overheid een restrictief beleid op het gebied van arbeidsmigratie. Dit beleid is nog steeds van kracht. Wanneer arbeidsmigranten in Nederland willen werken dan dienen zij te beschikken over een tewerkstellingsvergunning. Deze tewerkstellingsvergunning wordt via de werkgever bij de Centrale Organisatie Werk en Inkomen (CWI) verkregen. CWI verstrekt alleen een tewerkstellingsvergunning wanneer de werkgever kan aantonen dat deze geen kandidaten binnen de lidstaten van de Europese Unie voor een vacature kan vinden. Voor alle inwoners uit de Europese Unie lidstaten geldt echter een vrij verkeer van arbeidsmigratie en zij kunnen zonder tewerkstellingsvergunning in Nederland legaal arbeid verrichten (CBS, 2000).

Op 1 mei 2004 traden Estland, Hongarije, Litouwen, Letland, Polen, Slowakije, Slovenië en Tsjechië toe tot de Europese Unie. Hiermee kregen de inwoners van deze Midden- en Oost-Europese landen vrije toegang tot de overige lidstaten van de Europese Unie. In Nederland is in de periode van 2004 tot 2007 een overgangsregeling voor migranten uit deze nieuwe lidstaten gehanteerd. In deze periode hadden de arbeidsmigranten nog steeds een tewerkstellingsvergunning nodig om legaal arbeid in Nederland te kunnen verrichten. Een uitzondering op deze regelgeving vormde een beperkte bevolkingsgroep in Polen die beschikte over de Duitse en de Poolse nationaliteit. Door hun Duitse nationaliteit aan te tonen kon deze bevolkingsgroep zonder een tewerkstellingsvergunning in Nederland aan de slag (Pool, 2003). Momenteel is het bezit van een tewerkstellingsvergunning alleen nog noodzakelijk voor arbeidsmigranten uit Bulgarije en Roemenië die in 2007 toetraden tot de Europese Unie (CBS, 2009). Wanneer migranten uit Midden- en Oost-Europa langer dan vijf jaar onafgebroken werkzaam zijn in Nederland dan kunnen ze aanspraak doen op de Nederlandse nationaliteit. De migrant moet dan wel over een geldig verblijfsdocument beschikken voor een niet-tijdelijk doel, voldoende ingeburgerd zijn in de samenleving, geen gevangenisstraf of hoge boetes hebben gehad en afstand doen van de eigen nationaliteit (Immigratie- en Naturalisatiedienst, 2008).

De migratie uit Midden- en Oost-Europa is sinds de toetreding tot de Europese Unie sterk gestegen. Het grootste gedeelte van deze groep migranten is afkomstig uit Polen. Voor de toetreding tot de Europese Unie kwamen in 2000 ruim 4.100 migranten uit Midden- en Oost-Europa naar Nederland. In 2004 traden de Midden- en Oost-Europese landen toe, wat een stijging van de migratie opleverde. In dat jaar kwamen ruim 8.400 migranten naar Nederland. Als gevolg van de opheffing van de tewerkstellingsvergunning is het aantal migranten uit Midden- en Oost-Europa gegroeid naar 20.200 migranten in 2007 en 25.749 migranten in 2008. Bij deze aantallen moet een kanttekening worden geplaatst. Alleen migranten die verwachten langer dan vier maanden te verblijven in Nederland dienen zich te registreren in de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Van migranten die korter verblijven is geen registratie vereist en zij zijn daarom niet opgenomen in bovenstaande aantallen. Dit zorgt ervoor dat bijvoorbeeld informatie over pendelaars niet is te vinden in de GBA. Daarnaast wordt ook geen informatie opgenomen over zelfstandigen zonder personeel (ZZP) en ontbreekt informatie over Poolse werknemers met een Duitse nationaliteit (Weltevrede et al., 2009).

Het soort arbeid dat migranten uit Midden- en Oost-Europa verrichten is afgelopen decennia aan verandering onderhevig geweest. In de jaren '30 vestigden arbeidsmigranten zich in Limburg om te werken in de mijnbouw (Brassé & Van Schelven, 1980). In de jaren '90 trok voornamelijk de land- en tuinbouw arbeidsmigranten aan. De vraag in de Nederlandse tuinbouw naar ongeschoolde seizoensarbeiders was in deze periode hoog. De Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland sprong samen met CWI op deze vraag in met project Seizoensarbeid. Dit project had als doel Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten naar Nederland te trekken om in de land- en tuinbouwsector te gaan werken (Ecorys, 2006). Als gevolg ontstonden gespecialiseerde uitzendbureaus in de arbeidsbemiddeling tussen Midden- en Oost-Europese migranten en de Nederlandse land- en tuinbouw. Aanvankelijk regelden deze uitzendbureaus ook de tewerkstellingsvergunning, maar deze dienstverlening is sinds 2007 niet meer van toepassing. Naast een arbeidsplaats regelen deze uitzendbureaus nog wel vervoer en huisvesting voor de arbeidsmigranten. Sinds 2004 bestaat de Vereniging van Internationale Arbeidsbemiddelaars (VIA), welke de belangen behartigt voor bedrijven die buitenlandse werknemers werven en uitzenden. Binnen de huidige arbeidsmarkt van Midden- en Oost-Europese migranten is nog steeds een belangrijke rol weggelegd voor de land- en tuinbouw. Echter, er is ook een opmars in de rol van de industrie en bouwnijverheid, handel, horeca en overige commerciële diensten te zien (CBS, 2006). Seizoensarbeid speelt vooral een belangrijke rol in de komst van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten naar Nederland. Omdat deze arbeidsmigrant niet de intentie heeft zich langdurig of permanent in Nederland te vestigen, zal integratie in de Nederlandse samenleving geen prioriteit kennen (Corpelijn, 2007). Uit de profielschets van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten van Weltevrede et al. (2009) blijkt dat tijdelijke arbeid niet voor alle arbeidsmigranten een reden is om naar Nederland te komen. Dit valt op te maken uit de verwachte duur van het verblijf in Nederland. Van de 746 respondenten gaf 33,0% aan langer dan drie jaar in

Nederland te willen verblijven. Ruim een derde dacht korter dan twee jaar in Nederland te verblijven en de resterende groep (31,0%) gaf aan nog geen mening te hebben. Deze verblijfsperspectieven duiden op een diversiteit in arbeidsmigratie.

2.6. Migratiepatronen toegepast op arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa

Zoals beschreven in paragraaf 2.1 is de diversiteit in arbeidsmigratie te uit te leggen middels een viertal migratiepatronen. Engbersen et al. (2011a, 2011b) hebben onderzoek verricht naar veel voorkomende kenmerken van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa met het footloose, circulaire, vestiging en transnationale migratiepatroon. Allereerst blijkt dat arbeidsmigranten met een footloose migratiepatroon vaak op jonge leeftijd zijn gemigreerd naar het gastland. Dit heeft effect op het opleidingsniveau dat overwegend laag is. Zij hebben de intentie om minder dan een jaar in het gastland te verblijven. Daarnaast hebben ze geen partner in het thuisland, maar wel kinderen in het thuis- of gastland. Het contact met zowel mensen uit thuis- en gastland is beperkt. Het verdiende geld wordt zelf behouden en niet aan familieleden geschonken of geïnvesteerd in onroerend goed en financiële goederen in het thuisland.

Vervolgens zijn veel voorkomende kenmerken van de respondenten met het circulaire migratiepatroon benoemd. Het blijkt dat arbeidsmigranten met dit migratiepatroon vaak op oudere leeftijd zijn gemigreerd. Ze beschikken ze vaak over een partner in het thuisland. Dit kan een reden zijn waarom ze niet langer dan vijf jaar in het gastland wil verblijven. De werkzaamheden van hen worden gekenmerkt door seizoenswerk in de land- en tuinbouw en geschoolde handarbeid. Ze spreken beperkt de taal van het gastland en onderhouden ook weinig contact met de autochtone bevolking. Daarentegen onderhouden ze wel nauw contact met het familie en vrienden in het thuisland en bezoeken ze het thuisland regelmatig. Als laatste wordt opgemerkt dat de arbeidsmigrant met een circulair migratiepatroon het verdiende geld in het land van herkomst investeert en ook zijn familie in het land van herkomst financieel onderhoudt.

Als derde komt het vestiging migratiepatroon aan bod. Voor de arbeidsmigranten met een vestiging migratiepatroon geldt dat deze hoger opgeleid zijn. Dit blijkt onder meer uit hun talenkennis, want de taal van het gastland wordt voldoende beheerst. Deze arbeidsmigranten hebben een baan waarbij vaktechnische kennis noodzakelijk is. Ze geven aan langer dan vijf jaar in het gastland te willen blijven of geven nog geen indicatie af. Ze hebben een partner en kinderen in het gastland. Het langdurige verblijf in het gastland en de familiestatus verklaren de beperkte financiële gift aan familie in het thuisland.

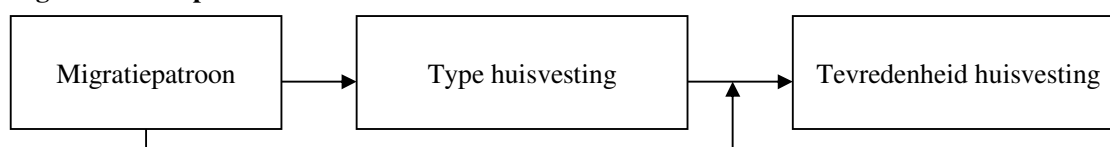
Als laatste wordt de arbeidsmigrant met een transnationaal migratiepatroon gekenmerkt. Ook deze arbeidsmigranten zijn hoger opgeleid en spreken de taal van het gastland. Ze onderhouden nauwe banden met het thuisland en gastland. Zo hebben ze veel contact met de autochtone bevolking, maar

bezoeken ook het thuisland regelmatig. Deze arbeidsmigranten hebben veelal een partner en (nog) geen kinderen. Het verblijf in het gastland is niet permanent, maar ze willen zeker vijf jaar in het gastland verblijven. Een aanzienlijk gedeelte van het verdiende geld wordt naar het thuisland gestuurd om daar te investeren.

2.7. Conceptueel model en veronderstellingen

In de voorgaande paragrafen zijn vanuit een theoretisch perspectief de onderwerpen van deze scriptie behandeld. Allereerst zijn theorieën over de aard van migratie besproken. Piore (1979) maakt een onderscheid tussen arbeidsmigranten aan de hand van de beoogde verblijfsduur in het gastland. De eerste categorie bestaat volgens hem uit arbeidsmigranten die tijdelijk in het gastland verblijven. De arbeidsmigranten die zich permanent in het gastland vestigen vertegenwoordigen de tweede categorie. In deze verdeling speelt de sociaaleconomische status van arbeidsmigranten geen rol. Zoals uit de literatuurstudie blijkt wordt de huisvesting van arbeidsmigranten beïnvloed door hun sociaaleconomische status (Burgess, 1925; Wills et al., 2010). Daarom wordt in dit onderzoek de verdeling naar migratiepatronen van Engbersen et al (2011a, 2011b) gebruikt. De migratiepatronen verklaren het perspectief op de arbeidsmigratie aan de hand van binding met het thuisland en gastland aan de hand van Deze binding wordt gemeten middels onder meer maatschappelijke participatie, werkstatus en sociale contacten. Vervolgens zijn de theorieën met betrekking tot de huizenmarkt behandeld. Uit de literatuur blijkt dat het type huisvesting van de migrant samenhangt met een aantal kenmerken. Het eerste kenmerk is de woonplaats van de migrant die in relatie staat met het beoogde beroepssegment (Leerkes, Engbersen & Van San, 2007). Het tweede kenmerk is het soort woonruimte. De woonruimte is afgestemd op de woonplaats (Weltevreden et al., 2009). Het derde kenmerk bestaat uit de aanwezigheid van huisgenoten. Het doel van de migratie is bepalend of de woning wel of niet wordt gedeeld met huisgenoten (Engbersen et al., 2004). Het laatste kenmerk is het type verhuurder. Snel et al. (2010) stellen dat het verkrijgen van de huisvesting via het communale netwerk, via de werkgever of via het formele kanaal verloopt. Deze drie opties hangen samen met de inzet van het sociaal, financieel en cognitief kapitaal van de migrant. Aansluitend is in de literatuurstudie de waardering van de huisvesting aan bod gekomen. Rossi (1955) geeft aan dat aan de mate van tevredenheid samenhangt met de mate van overlap tussen de gewenste en de huidige huisvesting. Samengevat kan worden gesteld dat deze theorieën leiden tot het onderstaand conceptuele model:

Figuur 1 Conceptueel model

Op basis van de theorieën en het conceptuele model zijn zeven veronderstellingen opgesteld. De eerste veronderstelling betreft de *woonplaats* van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten. Migranten vestigen zich op locaties aan de hand van hun sociale netwerk, goedkope en toegankelijke huisvesting en werkgelegenheid (Leerkes, Engbersen & Van San, 2007). De werkgelegenheid in stedelijke gebieden wordt gekenmerkt door voornamelijk banen in het hogere beroepssegment in de zakelijke en financiële dienstverlening. De werkgelegenheid in niet-stedelijk gebieden wordt gekenmerkt door voornamelijk banen in het lagere beroepssegment in de land- en tuinbouw (Weltevrede et al., 2009). Het aanwezige migratiepatroon binnen stedelijk- en niet-stedelijk gebieden is een reflectie van de werkgelegenheid. Engbersen et al. (2011b) stellen dat de arbeidsmigranten met een vestiging en een transnationaal migratiepatroon hoger opgeleid zijn. Dit impliceert dat deze arbeidsmigranten op zoek gaan naar banen voor hoger opgeleiden in de stad. De arbeidsmigranten met een circulair migratiepatroon zijn zowel laag- als hoog opgeleid. Dit betekent dat deze arbeidsmigranten zowel in stedelijke- als niet-stedelijke gebieden wonen. De arbeidsmigranten met een footloose migratiepatroon zijn voornamelijk laag opgeleid en wonen daarom in niet-stedelijk gebied.

De tweede veronderstelling beschrijft het *soort woonruimte* van de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigrant. Het soort woonruimte is gekoppeld aan de locatie van de woonplaats. Musterd en Van Kempen (2009) stellen dat migranten die in stedelijke gebieden wonen in naoorlogse accommodaties gehuisvest zijn. Een andere optie is dat migranten in stedelijke gebieden in een pensions wonen (De Regt, 1984). In niet-stedelijk gebieden zijn veelal alternatieve opties voor huisvesting gecreëerd. Pensions, campings, vakantieparken en erven worden ingericht op de huisvesting van migranten (Engbersen et al., 2011c; Weltevrede et al., 2009). Wanneer het soort woonruimte gerelateerd wordt aan de eerste veronderstelling dan houdt dit in dat de arbeidsmigranten met een vestiging en een transnationaal migratiepatroon voornamelijk in stedelijk gebied wonen en daarom een zelfstandige woonruimte of kamer als woonruimte hebben. De arbeidsmigranten met een footloose migratiepatroon wonen in niet-stedelijk gebied, zodat hun huisvesting uit kamers, campings, vakantieparken en erven bestaat. De arbeidsmigranten met een circulair migratiepatroon wonen zowel in stedelijk als niet-stedelijk gebieden. Dit impliceert dat deze arbeidsmigranten in zelfstandige woonruimte en op kamers wonen, als op campings, vakantieparken en erven.

De derde veronderstelling behandelt de *aanwezigheid van huisgenoten*. De Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten die op termijn terug willen keren naar het thuisland willen goedkope huisvesting. Deze arbeidsmigranten willen namelijk hun kosten in het gastland drukken door zo min mogelijk geld te spenderen aan huisvestingskosten, zodat het bespaarde geld als investering in het thuisland gebruikt kan worden (Engbersen et al., 2004). Om de huisvestingskosten te drukken kan de arbeidsmigrant de woning delen met andere arbeidsmigranten. Dit impliceert dat de verblijfstermijn van arbeidsmigranten in Nederland in relatie staat tot de aanwezigheid van huisgenoten. Engbersen et

al. (2011a, 2011b) stellen dat de arbeidsmigrant met een footloose en een circulair migratiepatroon niet van plan is langer dan vijf jaar in het gastland te verblijven. Daarentegen geeft de arbeidsmigrant met een vestiging en een transnationaal migratiepatroon aan zich minstens één tot vijf jaar in het gastland te willen vestigen en dat langer ook mogelijk is. Dit impliceert dat arbeidsmigranten met een footloose en een circulair migratiepatroon de voorkeur geven aan lage huisvestingskosten en daarom voornamelijk de huisvesting delen met huisgenoten. Vanwege het langdurige verblijf in Nederland zijn de huisvestingskosten voor de arbeidsmigranten met een vestiging en een transnationaal migratiepatroon minder van belang, dus zal het delen van de huisvesting onder deze arbeidsmigranten minder vaak voorkomen.

De vierde veronderstelling heeft betrekking op het *type verhuurder* van de woning. Snel et al. (2010) geven drie mogelijkheden voor het verkrijgen van de woning. Allereerst het communale netwerk waarvoor de inzet van sociaal kapitaal nodig is. Ten tweede de werkgever waarvoor het financiële kapitaal wordt gebruikt en als derde formele kanalen die met behulp van cognitief kapitaal worden toegepast. Sociaal kapitaal is alleen aanwezig bij de arbeidsmigranten met een circulair en een transnationaal migratiepatroon, omdat deze arbeidsmigranten contacten met landgenoten onderhouden. De tweede optie, inzet van financieel kapitaal, zal wegens de doelstelling om arbeid te verrichten bij elk van de migratiepatronen voorkomen. Om gebruik te maken van de dienstverlening van formele kanalen moet de migrant over voldoende cognitieve vaardigheden beschikken om informatie in te winnen (Snel et al., 2010). De arbeidsmigranten met een vestiging en een transnationaal migratiepatroon zijn de Nederlandse taal machtig (Engbersen et al., 2011a). Het is daarom aannemelijk dat deze arbeidsmigranten cognitief kapitaal aanwenden om huisvesting te verkrijgen.

De vijfde veronderstelling verwacht dat de kenmerken van huisvesting in relatie staan tot de waardering van de huisvesting. Uit de media blijkt dat het hebben van een caravan of tent als woonruimte onder de norm van de Nederlandse standaard wordt beschouwd (Tijdelijke Commissie lessen uit recent arbeidsverleden, 2011; Trouw, 2011: Volkskrant, 2010). Dit impliceert dat arbeidsmigranten die een caravan of tent als woonruimte hebben het minst vaak tevreden zijn over de huisvesting. Arbeidsmigranten woonachtig in een zelfstandige woonruimte zijn vaker tevreden over hun huisvesting dan arbeidsmigranten woonachtig op een kamer. De zelfstandige woonruimte beschikt namelijk over meer woonoppervlakte dan een kamer en voldoet hiermee meer aan de maatschappelijke normen (Bolt & Van Kempen, 2011; Morris & Winter, 1975; Snel, 2011).

De zesde veronderstelling stelt dat het moeten delen van de huisvesting met huisgenoten effect heeft op de waardering van de huisvesting. Wanneer huisvesting wordt gedeeld met andere personen dan vermindert de beschikbare woonoppervlakte. Aan het hebben van privacy wordt veel waarde gehecht. Een migrant zal daarom zijn woning liever niet delen met huisgenoten (Bolt & Van Kempen, 2010). In lijn met het onderzoek van Weltevrede et al. (2009) verwacht dit onderzoek dat de

arbeidsmigranten die hun huisvesting niet delen met huisgenoten vaker tevreden zijn over hun huisvesting dan arbeidsmigranten die hun huisvesting wel delen met huisgenoten.

De zevende veronderstelling gaat in op de waardering van de huisvesting door de verschillende migratiepatronen. Zoals beschreven in de inleiding wordt verwacht dat de tevredenheid van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa over hun huisvesting beperkt is. Echter, uit onderzoek van Engbersen et al. (2004, 2011a, 2011b) en Weltevrede et al. (2009) blijkt dat deze arbeidsmigranten juist tevreden tot zeer tevreden zijn over hun huisvesting. Volgens Rossi (1955) kan dit verklaard worden door correcte afstemming van de gewenste huisvesting met de huidige huisvesting. Om deze reden wordt aangenomen dat de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten tevreden zijn, omdat de kenmerken van de huidige huisvesting aansluiten op de kenmerken van de gewenste huisvesting. Dit betekent dat een arbeidsmigrant tevreden is met de huisvesting wanneer de kenmerken van de huisvesting aansluiten op de individuele kenmerken van het migratiepatroon.

Deze zeven veronderstellingen dienen ten behoeve van de beantwoording van de centrale vraagstelling te worden getoetst. In komend hoofdstuk wordt beschreven hoe de toetsing plaats vindt.

3. Onderzoeksmethode

Dit hoofdstuk beschrijft het te hanteren onderzoek voor deze scriptie. Het hoofdstuk start met een beschrijving van de onderzoeksaanpak waarin de onderzoeksinstrumenten en onderzoekspopulatie centraal staan. Aansluitend komt de operationalisering van het onderzoek in paragraaf 3.2 aan bod. De laatste paragraaf benoemt de onderzoeksmethodiek om de veronderstellingen te toetsen.

3.1. Onderzoeksaanpak

Dit onderzoek is een toetsend onderzoek, omdat er wordt nagegaan of de veronderstellingen kloppen. Het onderzoek heeft een kwantitatief karakter. Zoals gesteld in hoofdstuk 1 is dit onderzoek gericht op het verkrijgen van inzicht in de relatie tussen het migratiepatroon, het type huisvesting en de waardering van de huisvesting door arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. Om dit doel te bereiken is het onderzoek opgesplitst in twee fasen. Om te beginnen is er een literatuuronderzoek uitgevoerd dat leidde tot veronderstellingen over de relatie tussen het migratieperspectief, de kenmerken van de huisvesting van arbeidsmigranten en de waardering van de huisvesting door arbeidsmigranten. De uitwerking van de literatuur is beschreven in het voorgaande hoofdstuk. Dit hoofdstuk bespreekt de tweede fase die bestaat uit het uitvoeren van kwantitatief onderzoek. Kwantitatief onderzoek gaat na of er verbanden bestaan tussen variabelen. Hiervoor worden bestaande gegevens bestudeerd en geanalyseerd in het statistische programma SPSS.

De doelgroep van het onderzoek bestaat uit arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa in Nederland. Om kwantitatief onderzoek te verrichten naar kenmerken van deze doelgroep wordt gebruik gemaakt van een bestaand databestand, welke in de periode van oktober 2009 tot februari 2011 is samengesteld door Engbersen et al. (2011a, 2011b). Dit databestand bevat informatie over een survey onderzoek onder 654 Poolse, Roemeense en Bulgaarse arbeidsmigranten in Nederland. Aan de respondenten zijn in totaal 213 open en gesloten vragen gesteld over hun migratie geschiedenis, de arbeidsmarktpositie, de huizenmarktpositie, integratie in de Nederlandse samenleving, transnationale activiteiten en toekomstplannen. De vragen zijn aan de arbeidsmigranten in hun eigen taal gesteld door studenten en afgestudeerden van de Erasmus Universiteit Rotterdam. De respondenten zijn benaderd in onder meer Poolse winkels, supermarkten in buurten waar arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa wonen en internetfora. Ook de sneeuwbalmethode heeft verschillende respondenten opgeleverd. Het databestand geeft geen sluitend representatief beeld van de totale bevolkingsgroep. Zoals in paragraaf 2.5 is beschreven, dienen alleen de migranten die verwachten langer dan vier maanden in Nederland te verblijven zich te registreren in het GBA. Van der Heijden, Cruyff en Van Gils (2011) hebben getracht de omvang van de totale doelgroep, inclusief de personen die niet zijn geregistreerd in het GBA, te bepalen. Uit de vergelijking met de onderzoekspopulatie blijkt dat de

omvang van de GBA-registratiegraad afwijkt van de totale doelgroep. Engbersen et al. merken daarom op dat de onderzoekspopulatie wellicht te veel ‘gevestigde’ respondenten zijn opgenomen.

Aansluitend kan worden opgemerkt dat het opleidingsniveau van de respondenten beperkt representatief is voor de doelgroep (2011a:34). Wegens de achterliggende factoren en processen die gebruikt zijn bij de selectie van de onderzoekspopulatie achten Engbersen et al. het toch toegestaan om te generaliseren naar de algemene kenmerken van de doelgroep. Bij de selectie van de respondenten is beoogd een heterogene onderzoekspopulatie te creëren. Hiervoor is een diversiteit in opleidingsniveau, arbeidsmarktpositie, verblijfsperceptie, arbeidsbemiddeling en huisvestingbemiddeling nagestreefd (2011a:26). Tabel 1 geeft de verdeling van individuele kenmerken onder de onderzoekspopulatie weer.

Tabel 1 Individuele kenmerken onderzoekspopulatie (N=654)

Geslacht	n	%
Man	373	57,0
Vrouw	280	42,8
Leeftijd	n	%
<= 30	344	52,8
31 - 40	196	30,1
41 - 51	84	12,9
51 +	28	4,3
Familiestatus	n	%
Getrouwd	221	33,8
Met partner, niet getrouwd	177	27,1
Single	196	30,0
Gescheiden	51	7,8
Weduwnaar/ Weduwe	6	0,9
Opleiding	n	%
Geen	2	0,3
Basisonderwijs	16	2,4
Voortgezet onderwijs	487	74,5
Hoger beroepsonderwijs / Wetenschappelijk onderwijs	123	18,8
Beroep	n	%
I Higher service	23	3,5
II Lower Service	34	5,2
III Routine clerical/sales	25	3,8
IVa Small employers	2	0,3
IVb Independent	7	1,1
V Manual foremen	6	0,9
VI Skilled manual	121	18,5
VIIa Semi-Unskilled manual	196	30,0
VIIb Farm workers	195	29,8
IV c Farmers/Farm managers	5	0,8
Overlevingsstrategie	11	1,7
Geen Werk	29	4,4

3.2. Operationalisering

In deze paragraaf staan de definiëring en operationalisering van het migratiepatroon, type huisvesting en de tevredenheid over de huisvesting binnen de onderzoekspopulatie centraal.

Migratiepatroon

In het onderzoek vormt het migratiepatroon van Engbersen et al. (2011a, 2011b) de belangrijkste onafhankelijke variabele. De vier onderliggende categorieën laten een onderscheid tussen de verdeling van binding met het thuis- en gastland zien. Om de mate van binding met het thuis- en gastland te bepalen hebben Engbersen et al. respectievelijk elf en acht indicatoren aangewezen (2011b:19). Deze indicatoren zijn benoemd in tabel 3.

Tabel 3 Indicatoren binding thuisland en binding gastland

Binding thuisland	Binding gastland
Spreekt Nederlands	Aantal weken per jaar in thuisland
Spreekt Nederlands in vrije tijd	Aantal bezoeken per jaar aan thuisland
Spreekt Nederlands in de buurt	Aantal sociale contacten met thuisland per maand
Heeft contacten met autochtone Nederlanders	Volgt het nieuws over thuisland
Aantal Nederlandse vrienden	Mate geldafdracht
Participatie aan de Nederlandse samenleving	Percentage geldafdracht van inkomen
Volgt het Nederlandse nieuws	Investeert in thuisland
Heeft een Nederlandse bankrekening	Bezit of huurt huisvesting in thuisland
Heeft een Nederlands fiscaal nummer	
Registratie Gemeentelijke Basisadministratie	
Werkstatus	

Vervolgens hebben Engbersen et al. de 654 respondenten in hun onderzoek gecategoriseerd. Dit heeft geleid tot 163 respondenten met een circulair migratiepatroon, 183 respondenten met een footloose migratiepatroon, 150 respondenten met een transnationaal migratiepatroon en 169 respondenten met een vestiging migratiepatroon. Voor 33 respondenten is het migratiepatroon niet bepaald, omdat kenmerken van meerdere migratiepatronen van toepassing zijn. Deze respondenten zijn daarom niet opgenomen in het onderzoek. ‘*Migratiepatroon*’ wordt als nominale variabele gekenmerkt met het footloose, circulaire, transnationale en vestiging migratiepatroon als categorieën.

Type huisvesting

De centrale afhankelijke variabele is het type huisvesting van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. In paragraaf 2.3 is beschreven dat het type huisvesting van migranten gekenmerkt wordt door de stedelijkheid van de woonplaats, het soort woonruimte, de aanwezigheid van huisgenoten en het type verhuurder. Informatie over deze kenmerken is te herleiden uit het databestand van Engbersen et al. (2011a, 2011b). Om de variabele ‘*type huisvesting*’ te onderzoeken worden allereerst gegevens

over de woonplaats gebruikt. Zoals omschreven in paragraaf 2.5 zijn arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa in zowel stedelijk gebied als in niet-stedelijk gebied woonachtig. Voor dit onderzoek is het dan ook van belang dat de woonplaats wordt verdeeld in deze twee categorieën. Informatie over de woonplaats is gevraagd met vraag Q11 in het survey onderzoek. Met deze informatie wordt een dummy variabele aangemaakt, waarbij 0 voor niet-stedelijk gebied staat en 1 voor stedelijk gebied. De nieuwe variabele ‘*stedelijkheid woonplaats*’ heeft een ordinaal meetniveau, omdat deze een dummy is. In niet-stedelijk gebied zijn 242 respondenten woonachtig, terwijl in stedelijk gebied 412 respondenten woonachtig zijn. Onderstaande tabel benoemt de gemeenten waarin de onderzoekspopulatie woonachtig is, verdeeld naar stedelijk en niet-stedelijk gebied.

Tabel 4 Verdeling stedelijkheid woonplaats

Stedelijk gebied	Niet-stedelijk gebied
Amsterdam	Etten Leur
Breda	Hillegom
Delft	Katwijk
Den Haag	Lansingerland
Dordrecht	Moerdijk
Rijswijk	Oostland
Rotterdam	Pijnacker-Nootdorp
Schiedam	Rucphen
Spijkenisse	Westland
Zoetermeer	Zundert
Zwijndrecht	

Het tweede kenmerk voor het type huisvesting is het soort woonruimte. Het soort woonruimte wordt bepaald door de omvang en conditie. Zoals beschreven in paragraaf 2.3 is de woonruimte te verdelen naar oppervlakte door onderscheid te maken tussen kamer en zelfstandige woonruimte. Onder zelfstandige woonruimte kan een woonhuis worden verstaan, maar ook een appartement of een studio. Daarnaast is het mogelijk dat een alternatief voor bestaande woningbouw door arbeidsmigranten wordt gebruikt, zoals het bewonen van een caravan of tent. Voor dit onderzoek is het daarom van belang dat de woonruimte gedefinieerd wordt als een zelfstandige woonruimte, kamer of caravan/ tent. In de dataset is met vraag Q19 informatie opgenomen over het soort woonruimte. De respondenten konden bij de beantwoording kiezen uit een viertal categorieën, te weten ‘kamer’, ‘eigen accommodatie’, ‘caravan of tent’ en ‘anders’. De categorie ‘eigen accommodatie’ krijgt de naam ‘zelfstandige woonruimte’. De categorie ‘anders’ maakt verder geen onderdeel van dit onderzoek. De nieuwe variabele ‘*soort woonruimte*’ heeft een ordinaal meetniveau. Uit de frequentieverdeling blijken 207 respondenten in een zelfstandige woonruimte woonachtig te zijn, 395 respondenten in een kamer en 44 respondenten in een caravan of tent. De 8 respondenten die ‘anders’ hebben vermeld worden in de analyses niet meegenomen.

Het derde kenmerk voor het type huisvesting is de aanwezigheid van huisgenoten. Voor dit onderzoek is het belangrijk om te weten of de arbeidsmigrant al dan niet zijn woning moet delen met andere personen dan de eigen partner. Aan de respondenten is gevraagd met hoeveel personen zij hun woonruimte moeten delen (Q21). Dit antwoord is inclusief de eigen partner. Voor dit onderzoek is een variabele nodig die het delen van de woning exclusief de partner benoemt, daarom wordt een nieuwe variabele '*woonsituatie*' aangemaakt. Als antwoord op vraag Q143 dienden de respondenten aan te geven waar de partner woont. Wanneer de respondent die koos voor de optie 'we wonen samen in Nederland' dan wordt het antwoord op vraag Q21 met 1 verminderd. De variabele wordt vervolgens omgecodeerd tot een dummy, waarbij 0 voor het hebben van geen huisgenoten staat en 1 voor het wel hebben van huisgenoten. De nieuwe variabele '*aanwezigheid huisgenoten*' heeft een ordinaal meetniveau, omdat de variabele een dummy is. Uit de frequentieverdeling blijken 148 respondenten hun woning niet te delen met andere personen en 506 respondenten hun woning wel te delen.

Als laatste kenmerk voor het type huisvesting is het type verhuurder benoemd. Zoals beschreven in paragraaf 2.3 kan de huisvesting via de werkgever verkregen zijn, maar ook via het formele kanaal of communale netwerk. Voor dit onderzoek is het belangrijk om te definiëren wie de verhuurder is van de huisvesting. Hiervoor wordt informatie uit de dataset met betrekking tot vraag Q27 gebruikt. De respondenten moesten deze vraag beantwoorden door één van de zeven antwoordmogelijkheden te kiezen. Dit aantal is voor het maken van de nieuwe variabele terug gebracht naar vier. Allereerst wordt een categorie 'formeel kanaal' aangemaakt door de antwoordmogelijkheid 'huisbaas' met 'sociale woningbouw' samen te voegen. Vervolgens worden de antwoorden 'werkgever' en 'werkgeversinstantie' samengevoegd tot een categorie 'werkgever'. Ten derde wordt de antwoordmogelijkheid 'bekende' herbenaemd tot categorie 'communaal netwerk'. Als laatste zijn de antwoorden 'anders' en 'geen antwoord' samengevoegd en als 'overig' benoemd. De nieuwe variabele '*type verhuurder*' heeft een nominaal meetniveau. Uit de frequentieverdeling komt naar voren dat 313 respondenten hun woning huurt via het formele kanaal, 238 respondenten de woning huurt via de werkgever en 28 respondenten de woning huurt via het communale netwerk. De 75 respondenten die deel uitmaken van de categorie 'overig' worden niet mee genomen in het onderzoek. Omdat de verhuursituatie maar 28 respondenten kent die de woonruimte huren via het communale kanaal worden deze respondenten in een nieuwe variabele buiten beschouwing gelaten. Deze variabele wordt '*huur via werkgever*' genoemd en als een dummy gecodeerd. Hierbij geldt dat 0 voor 'niet via werkgever' en 1 voor 'via werkgever' staat. Omdat de variabele '*huur via werkgever*' een dummy is, heeft de variabele een ordinaal meetniveau.

Tevredenheid huisvesting

De tweede afhankelijke variabele is de waardering van de huisvesting (Q30). Deze variabele geeft aan in welke mate de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigrant tevreden is met zijn woning. De

respondenten konden kiezen tussen, 'erg ontevreden', 'ontevreden', 'niet ontevreden/ niet tevreden', 'tevreden', 'erg tevreden' en 'weet niet/ wil niet zeggen'. De categorieën 'erg ontevreden' en 'ontevreden' zijn samengevoegd tot 'ontevreden'. Hetzelfde is gedaan voor de categorieën 'tevreden' en 'zeer tevreden' die vervolgens 'tevreden' is genoemd. De nieuwe variabele '*tevredenheid huisvesting*' heeft een ordinaal meetniveau. Uit de verdeling blijkt dat 91 respondenten ontevreden zijn over hun huisvesting, 116 respondenten zijn neutraal gestemd over hun huisvesting en 444 respondenten zijn tevreden. De 3 respondenten die onder de categorie 'weet niet/ wil niet zeggen' vallen worden niet mee genomen in het onderzoek.

3.3. Methoden voor onderzoek

Voor het toetsen van de veronderstelling worden kruistabellen gebruikt. De onafhankelijke variabele wordt in de kruistabel als splitsingsvariabele opgenomen, terwijl de afhankelijke variabele als testvariabele wordt opgenomen. Bij het samenstellen van een kruistabel worden geen eisen gesteld aan het meetniveau. Dit betekent dat nominale variabelen met elkaar gekruist mogen worden, maar dat ook kruising van een nominale variabele met een ordinale variabele is toegestaan. Aansluitend wordt met de chi-kwadraattoets nagegaan of twee nominale variabelen in veronderstellingen een tot met vier onafhankelijk van elkaar zijn. De chi-kwadraattoets gaat na of de waargenomen aantallen systematisch afwijken van de gemiddelde aantallen. Daarnaast berekent de toets het totaal van de gewogen kwadratische afwijkingen tussen deze aantallen (Baarda & De Goede, 1999). Vervolgens wordt voor de vijfde, zesde en zevende veronderstelling de correlatie berekend. Hiervoor wordt de Spearman rangcorrelatiecoëfficiënt gebruikt. De Spearman rangcorrelatiecoëfficiënt berekent of er een significante samenhang bestaat tussen twee variabelen, waarvan beide variabelen minimaal een ordinaal meetniveau hebben of één variabele een ordinaal meetniveau heeft terwijl de andere variabele een dummy is (Pallant, 2010). Eén van de vereisten om de correlatie aan te tonen is dat alle verwachte frequenties in de verdeling 5 of groter zijn, zodat de waarde een representatief beeld geeft voor de totale populatie (Green & Salkind, 2011). In volgend hoofdstuk worden de resultaten van de toetsingen gepresenteerd.

4. Resultaten

Dit hoofdstuk behandelt de resultaten van de analyses die ten behoeve van het onderzoek voor deze scriptie zijn uitgevoerd. Allereerst schetst paragraaf 4.1 het type huisvesting van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. Vervolgens beschrijven paragraaf 4.2 tot en met 4.8 de resultaten uit de toetsing van de veronderstellingen. Afsluitend behandelt paragraaf 4.9 de wensen ten aanzien van de verbetering van de huisvesting.

4.1. Beschrijving huisvesting

Om de huisvesting van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten te schetsen wordt allereerst een algemeen beeld van het type huisvesting gepresenteerd. Hiervoor worden de huisvestingskenmerken van de onderzoekspopulatie (Engbersen et al., 2011a, 2011b) met elkaar gekruist. Allereerst blijkt dat het woonaanbod voornamelijk bestaat uit zelfstandige woonruimtes (44,8%) en kamers (54,7%). In niet-stedelijk gebied bestaat uit het woonaanbod voornamelijk uit kamers (72,3%) en caravans/ tenten (17,9%). Wanneer gekeken wordt naar de aanwezigheid van huisgenoten dan blijkt dat in stedelijk gebied 69,2% van de respondenten de huisvesting deelt met huisgenoten, terwijl in niet-stedelijk gebied 91,3% van de respondenten de huisvesting deelt. Aansluitend blijkt dat in stedelijk gebied de huisvesting voornamelijk wordt gehuurd via het formele kanaal (76,7%) en in niet-stedelijk gebied heeft het verkrijgen van huisvesting van de werkgever de overhand (78,3%). Wanneer de woonruimte nader wordt bekeken dan blijkt dat de respondenten met een zelfstandige woonruimte de woning voornamelijk niet delen (59,4%), terwijl de respondenten met een kamer (94,9%) of een caravan/ tent (88,6%) de woning voornamelijk wel delen met huisgenoten. De respondenten die een zelfstandige woonruimte huren hebben deze woonruimte meestal via het formele kanaal (89,7%) verkregen, terwijl de respondenten met een kamer (50,9%) of een caravan/ tent (81,6%) de woning via de werkgever hebben verkregen. Afsluitend kan worden geconcludeerd dat het hebben van huisgenoten voornamelijk voorkomt bij de respondenten die de woning hebben verkregen via de werkgever (48,9%). De respondenten die de woning hebben verkregen via het formele kanaal hebben relatief de minste kans op huisgenoten (86,7%). In onderstaande tabel is de totale verhouding van de verschillende kenmerken uiteengezet.

	Stedelijkheid woonplaats		Soort woonruimte				Aanwezigheid huisgenoten			Type verhuurder		
	Niet-stedelijk	Stedelijk	Zelfstandige woonruimte	Kamer	Caravan/tent	Geen huisgenoten	Huisgenoten	Formeel kanaal	Werkgever	Communaal netwerk		
Stedelijkheid woonplaats												
Niet-stedelijk	-	-	11,1	43,0	95,5	14,2	43,7	15,7	77,3			7,1
Stedelijk	-	-	88,9	57,0	4,5	85,8	56,3	84,3	22,7			92,9
	-	-	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%			100%
Soort woonruimte												
Accommodatie	9,8	44,8	-	-	-	83,1	16,7	44,4	3,0			32,1
Kamer	72,3	54,7	-	-	-	13,5	75,3	53,7	83,5			64,3
Caravan	17,9	0,5	-	-	-	3,4	7,8	1,9	13,4			3,6
	100%	100%	-	-	-	100%	100%	100%	100%			100%
Aanwezigheid huisgenoten												
Geen huisgenoten	8,7	30,8	59,4	5,1	11,4	-	-	31,3	4,2			17,9
Huisgenoten	91,3	69,2	40,6	94,9	88,6	-	-	68,7	95,8			82,1
	100%	100%	100%	100%	100%	-	-	100%	100%			100%
Type verhuurder												
Formeel kanaal	20,9	76,7	89,7	44,3	15,8	86,7	46,1	-	-			-
Werkgever	78,3	15,7	4,5	50,9	81,6	8,8	48,9	-	-			-
Communaal netwerk	0,9	7,6	5,8	4,7	12,6	4,4	4,9	-	-			-
	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	-	-			-

4.2. Verhouding stedelijkheid woonplaats en migratiepatronen

In deze paragraaf wordt de eerste veronderstelling getoetst. Deze veronderstelling neemt aan dat arbeidsmigranten met een footloose migratiepatroon door hun lage opleidingsniveau en werkzaamheden in het lagere beroepssegment voornamelijk in niet-stedelijk gebied wonen, terwijl arbeidsmigranten met een vestiging en een transnationaal migratiepatroon door hun hoge opleidingsniveau en werkzaamheden in het hogere beroepssegment in stedelijk gebied wonen. Arbeidsmigranten met een circulair migratiepatroon zijn zowel hoog als laag opgeleid en wonen daarom in zowel stedelijk als niet-stedelijk gebied. Deze veronderstelling wordt getoetst met een kruistabel waarbij het ‘*migratiepatroon*’ als splitsingsvariabele is opgenomen en de ‘*stedelijkheid woonplaats*’ als testvariabele. Van de respondenten met het footloose en circulaire migratiepatroon wonen respectievelijk 46,0% en 47,5% in niet-stedelijk gebied. Dit komt niet overeen met de veronderstelling. De aanname dat arbeidsmigranten met een vestiging en transnationaal migratiepatroon in stedelijk gebied wonen, wordt wel bevestigd. Van de respondenten met het vestiging migratiepatroon woont 81,3% in stedelijk gebied en van de respondenten met het transnationale migratiepatroon woont 63,2% in stedelijk gebied. Uit de chi-kwadraattoets blijkt dat een significant verschil bestaat tussen de waarden van ‘*migratiepatroon*’ en ‘*stedelijkheid woonplaats*’. Tabel 6 laat de verdeling naar stedelijk en niet-stedelijk gebied voor de migratiepatronen zien.

Tabel 6 Stedelijkheid woonplaats verdeeld naar migratiepatronen (N = 621)

Migratiepatroon	Footloose		Circulair		Vestiging		Transnationaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Stedelijkheid woonplaats								
Niet-stedelijk	75	46,0	87	47,5	28	18,7	46	36,8
Stedelijk	88	54,0	96	52,5	122	81,3	79	63,2
Totaal	163	100%	183	100%	150	100%	126	100%

$Chi^2 = 35.39$, $df = 3$, $p = .00$

4.3. Verhouding soort woonruimte en migratiepatronen

In de voorgaande paragraaf is de woonplaats van de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa onderzocht. In deze paragraaf staat het soort woonruimte centraal. Hiervoor wordt de tweede veronderstelling getoetst. Deze veronderstelling stelt dat het wonen in een zelfstandige woonruimte voornamelijk onder de arbeidsmigranten met een vestiging en een transnationaal migratiepatroon voorkomt en dat het wonen in een caravan of tent voornamelijk onder de arbeidsmigranten met een footloose en een circulair migratiepatroon voorkomt. Deze veronderstelling wordt getoetst met een kruistabel waarbij het ‘*migratiepatroon*’ als splitsingsvariabele wordt gebruikt en het ‘*soort woonruimte*’ als testvariabele. Van de respondenten met het footloose migratiepatroon woont 12,4% in een caravan of tent. Voor de andere migratiepatronen geldt dat dit aandeel voor de respondenten met

het circulaire migratiepatroon 9,9% is, voor de respondenten met het vestiging migratiepatroon is het aandeel 2,0% en voor de respondenten met het transnationale migratiepatroon is het aandeel 1,6%. Kijkend naar de frequenties blijkt dat het wonen in een caravan of tent inderdaad in grotere mate onder respondenten met het footloose en het circulaire migratiepatroon voorkomt, maar geen substantiële rol in de verdeling speelt. De aanname, dat het wonen in een zelfstandige woonruimte het hoogst is onder arbeidsmigranten met een vestiging en een transnationaal migratiepatroon, is eveneens correct. Van de respondenten met het vestiging migratiepatroon woont 50,0% in een zelfstandige woonruimte en van de respondenten met het transnationale migratiepatroon 43,3%. Hier staat tegenover dat slechts 16,1% van de respondenten met het footloose migratiepatroon en 19,2% van de respondenten met het circulaire migratiepatroon in een zelfstandige woonruimte wonen. Aansluitend laat de chi-kwadraattoets zien dat er een significant verschil bestaat tussen de waarden van ‘*migratiepatroon*’ en ‘*soort woonruimte*’. Tabel 7 laat de verdeling naar zelfstandige woonruimte, kamer en caravan/ tent voor de migratiepatronen zien.

Tabel 7 Soort woonruimte verdeeld naar migratiepatronen (N = 613)

Migratiepatroon	Footloose		Circulair		Vestiging		Transnationaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Zelfstandige woonruimte	26	16,1	55	19,2	74	50,0	53	43,4
Kamer	115	71,4	129	70,9	71	48,0	67	54,9
Caravan /Tent	20	12,4	18	9,9	3	2,0	2	1,6
Totaal	161	100%	182	100%	148	100%	122	100%

$Chi^2 = 72.73, df = 6, p = .00$

4.4. Verhouding aanwezigheid huisgenoten en migratiepatronen

Naast de woonplaats en woonruimte blijkt uit de literatuur dat het al dan niet delen van de huisvesting met huisgenoten kenmerkend is voor het type huisvesting. Deze paragraaf beschrijft de toetsing van de derde veronderstelling. Deze veronderstelling stelt dat voornamelijk de arbeidsmigranten met een footloose en een circulair migratiepatroon huisgenoten hebben, omdat deze arbeidsmigranten binnen vijf jaar terug naar het land van herkomst of een andere bestemming wil vertrekken. Om deze veronderstelling te toetsen wordt gebruik gemaakt van een kruistabel, waarbij het ‘*migratiepatroon*’ de splitsingsvariabele vormt en ‘*aanwezigheid huisgenoten*’ de testvariabele. Kijkend naar de respondenten met het footloose migratiepatroon heeft 91,4% huisgenoten en van de respondenten met het circulaire migratiepatroon heeft 83,6% huisgenoten. Dit aandeel ligt bij de respondenten met het vestiging migratiepatroon (62,7%) en bij de respondenten met het transnationale migratiepatroon (68,8%) lager. De resultaten laten zien dat veronderstelling klopt, maar dat dus ook het merendeel van respondenten met het transnationale en circulaire migratiepatroon huisgenoten hebben. De chi-kwadraattoets laat zien dat frequenties tussen ‘*migratiepatroon*’ en ‘*aanwezigheid huisgenoten*’

significant verschillen in waarden van elkaar. In tabel 8 is de verhouding van de aanwezigheid van huisgenoten ten opzichte van de migratiepatronen uiteengezet.

Tabel 8 Aanwezigheid huisgenoten verdeeld naar migratiepatronen (N = 621)

Migratiepatroon	Footloose		Circulair		Vestiging		Transnationaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Aanwezigheid huisgenoten								
Geen huisgenoten	14	8,6	30	16,4	56	37,3	39	31,2
Huisgenoten	149	91,4	153	83,6	94	62,7	86	68,8
Totaal	163	100%	183	100%	150	100%	125	100%

$Chi^2 = 46.52, df = 3, p = .00$

4.5. Verhouding type verhuurder en migratiepatronen

Het laatste huisvestingskenmerk dat wordt geanalyseerd is de verhuurder. Hiervoor wordt in deze paragraaf de vierde veronderstelling getoetst. Deze veronderstelling stelt dat alle migratiepatronen over financieel kapitaal beschikken om te kunnen inzetten voor de huur van een woning. Daarnaast wordt het cognitief kapitaal alleen door de arbeidsmigranten met een vestiging en een transnationaal migratiepatroon ingezet en het sociaal kapitaal wordt alleen ingezet door de arbeidsmigranten met een circulair en een transnationaal migratiepatroon. Deze veronderstelling wordt met een kruistabel getoetst. De splitsingsvariabele is wederom het '*migratiepatroon*' en de testvariabele de '*type verhuurder*'. Uit de verdeling blijkt dat de respondenten met het footloose migratiepatroon hun huisvesting voornamelijk via de werkgever hebben verkregen (53,4%). Ook onder de respondenten met het circulaire migratiepatroon heeft het verkrijgen van huisvesting via de werkgever de overhand (57,1%). Van de respondenten met het vestiging migratiepatroon heeft 76,8% de huisvesting via het formele kanaal. Dit aandeel is voor de respondenten met het transnationale migratiepatroon 65,1%. De verdeling van het verkrijgen van huisvesting via het formele kanaal en via de werkgever vertoont gelijkenis met de veronderstelling. Echter, het verkrijgen van huisvesting via een persoon uit het sociale netwerk is beperkt voor alle vier de migratiepatronen. Vervolgens laat de chi-kwadraattoets zien dat er een significant verschil bestaat tussen '*migratiepatroon*' en '*type verhuurder*'. Tabel 9 laat de totale verdeling naar huur via het formele kanaal, de werkgever en het communaal netwerk voor de migratiepatronen zien.

Tabel 9 Type verhuurder verdeeld naar migratiepatronen (N = 554)

Migratiepatroon	Footloose		Circulair		Vestiging		Transnationaal	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Type verhuurder								
Formeel kanaal	58	39,7	68	38,4	96	76,8	69	65,1
Werkgever	78	53,4	101	57,1	23	18,4	33	31,1
Communaal netwerk	10	6,8	8	4,5	6	4,8	4	3,8
Totaal	146	100%	177	100%	125	100%	106	100%

$Chi^2 = 63.16, df = 3, p = .00$

4.6. Verband tevredenheid huisvesting en soort woonruimte

In deze paragraaf staat de waardering van het type huisvesting centraal. Uit de maatschappelijke opinie blijkt dat veel waarde wordt gehecht aan voldoende woonoppervlakte. De waardering van de huisvesting is daarom een afspiegeling van de woonoppervlakte. Deze visie is vertaald naar de vijfde veronderstelling. De verwachting is dat de arbeidsmigrant wonend in een zelfstandige woonruimte het vaakst tevreden is met de huisvesting. Opvolgend is de arbeidsmigrant wonend op een kamer vaker tevreden over de huisvesting en dan arbeidsmigranten wonend in een caravan of tent. Ter toetsing van de veronderstelling wordt wederom een kruistabel toegepast. Het 'soort woonruimte' vormt de splitsingsvariabele, terwijl de 'tevredenheid huisvesting' de testvariabele vormt. De kruistabel laat zien dat de veronderstelling correct is. Van de respondenten wonend in een zelfstandige woonruimte is 75,4% tevreden over de huisvesting. Opvolgend is 66,2% van de respondenten wonend op een kamer tevreden over de huisvesting. Van de respondenten die in een caravan of tent wonen is slechts 53,5% tevreden over de huisvesting. Aansluitend de Spearman rangcorrelatiecoëfficiënt laat zien dat er een samenhang tussen de variabelen 'soort woonruimte' en 'tevredenheid huisvesting' bestaat. De samenhang beaamt dat de respondenten die in een zelfstandige woonruimte wonen vaker tevreden zijn over hun huisvesting dan arbeidsmigranten die wonen op een kamer of in een caravan of tent. Tabel 10 laat de verdeling van tevredenheid over de huisvesting onder de verschillende woonruimtes zien.

Tabel 10 Tevredenheid huisvesting verdeeld naar soort woonruimte (N=650)

Soort woonruimte	Zelfstandige woonruimte		Kamer		Caravan/ tent	
	n	%	n	%	n	%
Tevredenheid						
Ontevreden	19	9,2	58	14,8	13	30,2
Neutraal	32	15,5	75	19,1	7	16,3
Tevreden	156	75,4	260	66,2	23	53,5
Totaal	207	100%	393	100%	43	100%

$r_s = -.13, p = .00$, eenzijdig

Zoals de resultaten eerder lieten zien, hangt de verdeling van de woonruimte samen met de woonplaats. De huisvesting in stedelijk gebied wordt gekenmerkt door zelfstandige woonruimtes (44,8%) en kamers (54,7%). Daarnaast wordt de huisvesting in niet-stedelijk gebied gekenmerkt door kamers (72,3%) en caravan en tenten (17,9%). Aansluitend op de veronderstelling kan dus worden verwacht dat arbeidsmigranten in stedelijk gebied hun huisvesting hoger waarderen dan de arbeidsmigranten in niet-stedelijk gebied. Hiervoor is wederom een kruistabel gebruikt, waarbij de 'stedelijkheid woonplaats' als de splitsingsvariabele is opgenomen en de 'tevredenheid huisvesting' de testvariabele. Van de respondenten die in stedelijk gebied wonen is 71,8% tevreden over de huisvesting, terwijl 61,9% van de respondenten in niet-stedelijk gebied tevreden zijn over de huisvesting. Aansluitend laat de Spearman rangcorrelatiecoëfficiënt zien dat de variabelen 'stedelijkheid woonplaats' en 'tevredenheid huisvesting' met elkaar correleren. Er bestaat een positieve samenhang tussen woonplaats van de respondent en de waardering van de huisvesting. Deze

samenhang bewijst dat de respondenten die in stedelijk gebied wonen vaker tevreden zijn over hun huisvesting dan arbeidsmigranten die in niet-stedelijk gebied wonen. In onderstaande tabel is de verdeling weergegeven.

Tabel 11 Tevredenheid huisvesting verdeeld naar stedelijkheid woonplaats (N = 651)

Woonplaats	Niet-stedelijk gebied		Stedelijk gebied	
	n	%	n	%
Tevredenheid				
Ontevreden	46	19,2	45	10,9
Neutraal	45	18,8	71	17,2
Tevreden	148	61,9	296	71,8
Totaal	239	100%	412	100%

$r_s = .11, p = .00$, eenzijdig

Daarnaast hebben de resultaten al aangetoond dat de verdeling van verhuurder samenhangt met de woonplaats. De werkgever opereert voornamelijk in niet-stedelijk gebied (77,3%), terwijl het formele kanaal voornamelijk in stedelijk gebied opereert (84,3%). Het communale netwerk wordt vanwege de lage frequentie in deze analyse buiten beschouwing gelaten. Aansluitend op voorgaande analyses kan dus worden verwacht dat de respondenten die de huisvesting verkrijgen via het formele kanaal vaker tevreden zijn over hun huisvesting dan de respondenten die de huisvesting verkrijgen via de werkgever. Wederom wordt een kruistabel voor de toetsing gebruikt. In deze tabel wordt ‘*huur via werkgever*’ als splitsingsvariabele gebruikt en ‘*tevredenheid huisvesting*’ als testvariabele. De kruistabel laat de verdeling van waardering van de huisvesting naar het al dan niet huren via de werkgever zien. Wanneer de huisvesting niet wordt verkregen via de werkgever, dus via het formele kanaal, dan is 73,2% tevreden over de huisvesting. Dit aandeel is bij het verkrijgen van de huisvesting via de werkgever 60,0%. Aansluitend de Spearman rangcorrelatiecoëfficiënt laat een positieve samenhang tussen het type verhuurder van de respondent en de waardering van de huisvesting zien. Deze samenhang bewijst dat de respondenten die de huisvesting niet via de werkgever, dus via het formele kanaal, verkrijgen vaker tevreden zijn over hun huisvesting dan arbeidsmigranten die hun huisvesting verkrijgen via de werkgever. Tabel 12 laat de waardering van de huisvesting onder het al dan niet huren via de werkgever zien.

Tabel 12 Tevredenheid huisvesting verdeeld naar huur via werkgever

Huur via werkgever	Niet via werkgever		Via werkgever	
	n	%	n	%
Tevredenheid				
Ontevreden	35	11,2	47	20,0
Neutraal	49	15,7	47	20,0
Tevreden	229	73,2	141	60,0
Totaal (N =548)	313	100%	235	100%

$r_s = -.15, p = .00$, eenzijdig

4.7. Verband tevredenheid huisvesting en aanwezigheid huisgenoten

Aansluitend laat de literatuur zien dat privacy een belangrijk vereiste is van huisvesting. De waardering van de huisvesting hangt samen met de hoeveelheid privacy die wordt ervaren. De zesde veronderstelling stelt dat huisvesting zonder huisgenoten meer gewaardeerd wordt door de arbeidsmigranten dan huisvesting die gedeeld wordt met huisgenoten. Om de veronderstelling te toetsen wordt een kruistabel gebruikt. In deze tabel wordt 'aanwezigheid huisgenoten' als splitsingsvariabele gebruikt en 'tevredenheid huisvesting' als testvariabele. Deze kruistabel geeft de verdeling van waardering van de huisvesting weer wanneer de woning al dan niet wordt gedeeld. De resultaten in de kruistabel bevestigen de veronderstelling, want 79,7% van de respondenten die geen huisgenoten hebben zijn tevreden over hun huisvesting tegenover 64,8% van de respondenten die wel huisgenoten hebben. Opvolgend laat de Spearman rangcorrelatiecoëfficiënt zien dat tussen de aanwezigheid van huisgenoten en de waardering van de huisvesting een negatieve samenhang bestaat. Deze samenhang bewijst dat de respondenten die de woning niet delen vaker tevreden zijn over hun huisvesting dan respondenten die de woning wel delen. Tabel 13 presenteert een volledige verdeling van de waardering van de huisvesting voor het al dan niet hebben van huisgenoten.

Tabel 13 Tevredenheid huisvesting verdeeld naar aanwezigheid huisgenoten (N=651)

Aanwezigheid huisgenoten	Geen huisgenoten		Huisgenoten	
Tevredenheid	n	%	n	%
Ontevreden	15	10,1	76	15,1
Neutraal	15	10,1	101	20,1
Tevreden	118	79,7	326	64,8
Totaal	148	100%	503	100%

$r_s = -.13$, $p = .00$, eenzijdig

4.8. Verband tevredenheid huisvesting, huisvestingskenmerken en migratiepatronen

In deze paragraaf wordt de waardering van de huisvesting per migratiepatroon gekoppeld aan de huisvestingskenmerken. De laatste veronderstelling verwacht dat een arbeidsmigrant tevreden is met de huisvesting wanneer de kenmerken van de huisvesting aansluiten op de kenmerken van het migratiepatroon. Allereerst wordt de waardering van de huisvesting in niet-stedelijk en stedelijk gebied onder de verschillende migratiepatronen onderzocht. Hiervoor wordt een kruistabel gebruikt die naast 'stedelijkheid woonplaats' en 'tevredenheid huisvesting' ook de variabele 'migratiepatroon' bevat. Uit deze tabel blijkt dat van de respondenten met het footloose migratiepatroon die in niet-stedelijk gebied wonen 50,0% tevreden is met de huisvesting, terwijl 75,0% van de respondenten met het footloose migratiepatroon die in stedelijk gebied wonen tevreden is. Aansluitend blijkt dat 67,0% van respondenten met het circulaire migratiepatroon die woonachtig zijn niet-stedelijk gebied tevreden zijn over de huisvesting. Van de respondenten met het circulaire migratiepatroon die woonachtig zijn in stedelijk gebied is 63,5% tevreden over de huisvesting. Van de respondenten met het vestiging

migratiepatroon die in niet-stedelijk gebied woonachtig zijn is 75,0% tevreden over hun huisvesting, terwijl 72,9% van de respondenten met het vestiging migratiepatroon woonachtig in stedelijk gebied tevreden is met de huisvesting. Als laatste wordt de waardering van de huisvesting van respondenten met het transnationale migratiepatroon onderzocht. Van de groep die in niet-stedelijk gebied woont, is 63,0% tevreden over de huisvesting. Voor de respondenten met transnationaal migratiepatroon in stedelijk gebied is dit aandeel 75,9%. Het is niet mogelijk een samenhang te berekenen tussen de variabelen ‘stedelijkheid woonplaats’ en ‘tevredenheid huisvesting’ en de categorie ‘vestiging migratiepatroon’, omdat niet elke frequentie in de verdeling minimaal 5 is (Green en Salkind, 2011). Voor de drie overige migratiepatronen is het wel mogelijk een verband te berekenen. Echter, er blijkt alleen een significant verband te bestaan tussen de waardering van de huisvesting en woonplaats onder de respondenten met het footloose migratiepatroon. Arbeidsmigranten met het footloose migratiepatroon in stedelijk gebied zijn vaker tevreden over hun huisvesting dan arbeidsmigranten met het footloose migratiepatroon in niet-stedelijk gebied, want $r_s = .30, p = .00$. In tabel 14 is de verdeling tussen de waardering van de huisvesting, de stedelijkheid van de woonplaats en de verschillende migratiepatronen opgenomen.

Tabel 14 *Tevredenheid huisvesting voor stedelijkheid woonplaats verdeeld naar migratiepatroon*

Migratiepatroon		Footloose		Circular		Vestiging		Transnationaal	
Stedelijkheid woonplaats									
	Niet-stedelijk	n	%	n	%	n	%	n	%
Tevredenheid	Ontevreden	23	31,1	11	12,9	1	2,6	11	23,9
	Neutraal	14	18,9	17	20,0	16	42,1	6	13,0
	Tevreden	37	50,0	57	67,1	21	55,3	29	63,0
	Totaal (N=243)	74	100%	85	100%	38	100%	46	100%
Stedelijkheid woonplaats									
	Stedelijk	n	%	n	%	n	%	n	%
Tevredenheid	Ontevreden	6	6,8	12	12,5	16	13,1	7	8,9
	Neutraal	16	18,2	23	24,0	17	13,9	12	15,2
	Tevreden	66	75,0	61	63,5	89	73,0	60	75,9
	Totaal (N=385)	88	100%	96	100%	122	100%	79	100%

Aansluitend wordt de waardering van de huisvesting gekoppeld aan het soort woonruimte en het migratiepatroon. Een kruistabel wordt opgesteld met de variabelen ‘soort woonruimte’, ‘tevredenheid huisvesting’ en ‘migratiepatroon’. Van de respondenten met het footloose migratiepatroon die in een zelfstandige woonruimte wonen is 76,9% tevreden over de woonruimte. Dit aandeel is voor de respondenten met het footloose migratiepatroon wonend in een kamer lager (74,1%) en voor de respondenten met het footloose migratiepatroon wonend in een caravan of tent het laagst (45,0%). Wanneer de waardering van de huisvesting door respondenten met het circulaire migratiepatroon wordt onderzocht blijkt dat 65,7% van de respondenten die in een zelfstandige woonruimte wonen

tevreden over de huisvesting is, terwijl 64,1% woonachtig op een kamer tevreden is met de huisvesting en 70,6% woonachtig in een caravan of tent tevreden is met de huisvesting. Voor de respondenten met het vestiging migratiepatroon die woonachtig zijn in een zelfstandige woonruimte geldt dat 75,0% tevreden is met de huisvesting. Voor de groep die op een kamer woonachtig is, is het aandeel 71,9% en voor de groep woonachtig in een caravan of tent is dit aandeel 66,7%. Kijkend naar de analyse van respondenten met het transnationale migratiepatroon die wonen in een zelfstandige woonruimte dan blijkt dat 77,4% tevreden is met de huisvesting. Dit is 68,7% van de respondenten wonend op een kamer. Geen van de respondenten met het transnationale migratiepatroon die in een caravan of tent wonen zijn tevreden over de huisvesting. De frequenties in de kruistabel niet allemaal gelijk of groter dan 5. Hierdoor is het niet mogelijk een statistische onderbouwing te geven van een mogelijke samenhang in de verdeling. Onderstaande tabel presenteert de volledige verdeling van de waardering van huisvesting door de verschillende migratiepatronen naar woonruimte.

Tabel 15 Tevredenheid huisvesting voor woonruimte verdeeld naar migratiepatroon

Migratiepatroon		Footloose		Circular		Vestiging		Transnationaal	
Soort	Zelfstandige woonruimte	n	%	n	%	n	%	n	%
Tevredenheid	Ontevreden	2	7,7	4	11,4	7	9,5	4	7,5
	Neutraal	4	15,4	8	22,9	11	14,9	8	15,1
	Tevreden	20	76,9	23	65,7	56	75,7	41	77,4
	Totaal (N=188)	26	100%	35	100%	74	100%	53	100%
<hr/>									
Soort	Kamer	n	%	n	%	n	%	n	%
Tevredenheid	Ontevreden	17	14,9	17	13,3	10	14,1	12	17,9
	Neutraal	24	21,1	29	22,7	10	14,1	9	13,4
	Tevreden	73	64,0	82	64,1	51	71,8	46	68,7
	Totaal (N=380)	114	100%	128	100%	71	100%	67	100%
<hr/>									
Soort	Caravan / tent	n	%	n	%	n	%	n	%
Tevredenheid	Ontevreden	9	45,0	2	11,8	0	0,0	2	100,0
	Neutraal	2	10,0	3	17,6	1	33,3	0	0,0
	Tevreden	9	45,0	12	70,6	2	66,7	0	0,0
	Totaal (N=42)	20	100%	17	100%	3	100%	2	100%

Vervolgens worden de waardering van de huisvesting, het soort woonruimte en het migratiepatroon aan elkaar gekoppeld. Hiervoor wordt een kruistabel opgesteld met de variabelen ‘aanwezigheid huisgenoten’, ‘tevredenheid huisvesting’ en ‘migratiepatroon’. Uit het resultaat blijkt dat van de respondenten met het footloose migratiepatroon 85,7% tevreden is met de huisvesting wanneer de woning niet wordt gedeeld. Wanneer de woning wel wordt gedeeld is 61,1% van de respondenten met het footloose migratiepatroon tevreden over de huisvesting. Van de respondenten met het circulaire migratiepatroon die de woning niet delen blijkt 73,4% tevreden te zijn met de huisvesting, terwijl van

de respondenten die de woning wel delen 63,0% tevreden is. Van de respondenten met het vestiging migratiepatroon die de woning niet delen is 82,1% tevreden over de huisvesting, terwijl van de respondenten die de woning wel delen 68,1% tevreden is over de huisvesting. Kijkend naar de respondenten met het transnationale migratiepatroon die hun woning niet delen is 79,4% tevreden over de huisvesting, terwijl 67,5% van de respondenten die de woning wel delen tevreden is. Er kan geen samenhang worden aangetoond voor de waardering van de huisvesting door de verschillende migratiepatronen en de aanwezigheid van huisgenoten. Wederom wordt niet aan het vereiste voldaan dat alle frequenties in de verdeling 5 of groter zijn (Green & Salkind, 2011). Het is daarom niet berekenen of de samenhang significant is. In tabel 16 is de verdeling van de waardering van huisvesting door de verschillende migratiepatronen uitgesplitst naar de aanwezigheid van huisgenoten weergegeven.

Tabel 16 Tevredenheid huisvesting voor aanwezigheid huisgenoten verdeeld naar migratiepatroon

Migratiepatroon		Footloose		Circular		Vestiging		Transnationaal	
Aanwezigheid huisgenoten		n	%	n	%	n	%	n	%
Tevredenheid	Geen huisgenoten								
	Ontevreden	1	7,1	4	13,3	6	10,7	3	7,7
	Neutraal	1	7,1	4	13,3	4	7,1	5	12,8
	Tevreden	12	85,7	22	73,3	46	82,1	31	79,5
Totaal (N=139)		14	100%	30	100%	56	100%	39	100%
Aanwezigheid huisgenoten									
Tevredenheid	Huisgenoten								
	Ontevreden	28	18,9	19	12,6	11	11,7	15	17,4
	Neutraal	29	19,6	36	23,8	19	20,2	13	15,1
	Tevreden	91	61,5	96	63,6	64	68,1	58	67,4
Totaal (N=479)		148	100%	151	100%	94	100%	86	100%

Als laatste wordt de waardering van de huisvesting gekoppeld aan de verhuurder per migratiepatroon. Er wordt een de kruistabel gebruikt die naast 'type verhuurder' en 'tevredenheid huisvesting' ook de variabele 'migratiepatroon' bevat. Bij de respondenten met het footloose migratiepatroon komt naar voren dat 75,9% tevreden tot is met de huisvesting wanneer de woning wordt verkregen via het formele kanaal. Wordt de woning verkregen via de werkgever dan is dit 51,9% en als het via het communale netwerk wordt verkregen 70,0%. Van de respondenten met het circulaire migratiepatroon die de woning verkrijgen via het formele kanaal is 64,7% tevreden over de huisvesting. Bij het verkrijging via de werkgever is dit 66,7% en via het communale netwerk is 50,0% tevreden. Van de groep respondenten met het vestiging migratiepatroon die de woning verkrijgt via het formele kanaal is 74,0% tevreden met de huisvesting. Bij het verkrijgen van de woning via de werkgever of via het communale netwerk is respectievelijk 65,2% en 66,7% tevreden. Als laatste wordt de waardering van de huisvesting van de respondenten met het transnationale migratiepatroon getoetst. Van de

respondenten met het transnationale migratiepatroon die de woning verkrijgen via het formele kanaal is 79,7% tevreden over de huisvesting. Via de werkgever respectievelijk het communale netwerk is 54,5% en 75,0% tevreden. Er kan geen samenhang worden aangetoond tussen de waardering van de huisvesting door de verschillende migratiepatronen en het verkrijgen van de woning via het formele kanaal, via de werkgever of communaal netwerk, omdat de laatste categorie in de verdeling bij elk van de migratiepatroon een frequentie heeft met $n < 5$ (Green & Salkind, 2011). Echter, wanneer het communale netwerk niet wordt opgenomen in de berekening van de samenhang dan bestaat bij het footloose en het transnationale migratiepatroon een significant verband tussen ‘huur via werkgever’ en ‘tevredenheid huisvesting’. De respondenten met het footloose migratiepatroon zijn vaker tevreden over hun huisvesting wanneer de huisvesting niet wordt verkregen via de werkgever dan wel via de werkgever, want $r_s = -.27, p < .001$. Ook de respondenten met het transnationale migratiepatroon waarderen hun huisvesting vaker wanneer zij deze niet verkrijgen via de werkgever, want $r_s = -.28, p < .001$. In tabel 17 is de volledige verdeling weergegeven.

Tabel 17 Teverdenheid huisvesting voor type verhuurder verdeeld naar migratiepatroon

Migratiepatroon		Footloose		Circulair		Vestiging		Transnationaal	
Type verhuurder	Formeel kanaal	n	%	n	%	n	%	n	%
Tevredenheid	Ontevreden	5	8,6	8	11,8	12	12,5	6	8,7
	Neutraal	9	15,5	16	23,5	13	13,5	8	11,6
	Tevreden	44	75,9	44	64,7	71	74,0	55	79,7
	Totaal (N=291)	58	100%	68	100%	96	100%	69	100%
Type verhuurder	Werkgever	n	%	n	%	n	%	n	%
Tevredenheid	Ontevreden	22	28,6	13	13,1	2	8,7	10	30,3
	Neutraal	15	19,5	20	20,2	6	26,1	5	15,2
	Tevreden	40	51,9	66	66,7	15	65,2	18	54,5
	Totaal (N=232)	77	100%	99	100%	23	100%	33	100%
Type verhuurder	Communaal netwerk	n	%	n	%	n	%	n	%
Tevredenheid	Ontevreden	0	0,0	1	12,5	2	33,3	1	25,0
	Neutraal	3	30,0	3	37,5	0	0,0	0	0,0
	Tevreden	7	70,0	4	50,0	4	66,7	3	75,0
	Totaal (N=28)	10	100%	8	100%	6	100%	4	100%

Om te bezien of er bij een verdeling van Piore (1979) meer statistische bevindingen worden gevonden, wordt een dummy variabele ‘*verwacht verblijf*’ aangemaakt. Piore maakt een onderscheid tussen arbeidsmigranten die tijdelijk in het gastland verblijven en arbeidsmigranten die permanent in het gastland verblijven. De respondenten met het footloose en het circulair migratiepatroon worden samengevoegd tot de categorie ‘niet vast verblijf’. Daarnaast worden de respondenten met het

vestiging en het transnationaal migratiepatroon samengevoegd tot de categorie ‘vast verblijf’.

Wederom wordt getoetst of er een verband tussen de verschillende huisvestingskenmerken, de waardering van de huisvesting en de verdeling in arbeidsmigratie bestaat. In onderstaande tabel zijn de bevindingen genoteerd.

Tabel 18 Samenhang tevredenheid huisvesting, huisvestingskenmerken en verwacht verblijf

Tevredenheid huisvesting	Niet vast verblijf	Vast verblijf
Stedelijkheid woonplaats	.13*	.07
Soort woonruimte	-.10	-.11
Aanwezigheid huisgenoten	-.10	-.14*
Type verhuurder	-.12	-.17**

* p = 0.05; ** p = 0.01; ***p = 0.001

4.9. Wensen ter verbetering van de huisvesting

In de voorgaande paragrafen zijn de veronderstellingen getoetst. Uit de toetsing van de zevende veronderstelling blijkt veelal een statistische berekening van de samenhang tussen de waardering van de huisvesting, het type huisvesting en de verschillende migratiepatronen onmogelijk. Om toch inzicht te krijgen in de wensen van de huisvesting door de verschillende migratiepatronen, wordt informatie over de waardering van optionele verbeteringen uit de dataset geanalyseerd. In deze paragraaf zijn de waarderingen van de optionele verbeteringen per migratiepatroon gerangschikt die met vraag Q31 aan de respondenten van het survey onderzoek zijn voorgelegd. De respondenten dienden per verbetering aan te geven of ze deze ‘belangrijk’, ‘niet belangrijk/ niet onbelangrijk’ of ‘onbelangrijk’ vonden. Allereerst wordt de rangorde van de respondenten met het footloose migratiepatroon behandeld. De respondenten met het footloose migratiepatroon vinden opeenvolgend ‘goedkopere huisvesting’ (63,2%), ‘beter onderhoud’ (57,1%) en ‘huisvesting met meer privacy’ (56,4%) de meest belangrijke optionele verbeteringen van de huisvesting. Het minste belang wordt aan ‘huisvesting in een betere buurt’ (54%), ‘meer buitenruimte’ (43,6%) en ‘huisvesting dichterbij het werk’ (41,7%) gehecht. In tabel 19 is de rangorde van de waardering van de optionele verbeteringen volgens de respondenten met het footloose migratiepatroon opgenomen.

Tabel 19 Waardering optionele verbeteringen footloose migratiepatroon

	Belangrijk	n	%	Onbelangrijk	n	%
1	Goedkopere huisvesting	103	63,2	Huisvesting in betere buurt	88	54,0
2	Beter onderhoud huisvesting	93	57,1	Meer buitenruimte	71	43,6
3	Huisvesting met meer privacy	92	56,4	Huisvesting dichterbij werk	68	41,7
4	Minder huisgenoten	84	51,5	Geen huisgenoten	67	41,1
5	Grotere huisvesting	76	46,6	Grotere huisvesting	54	33,1
6	Geen huisgenoten	74	45,4	Minder huisgenoten	52	31,9
7	Huisvesting dichterbij werk	64	39,3	Huisvesting met meer privacy	42	25,8
8	Meer buitenruimte	62	38,0	Beter onderhoud huisvesting	40	24,5
9	Huisvesting in een betere buurt	37	22,7	Goedkopere huisvesting	30	18,4

De respondenten met het circulaire migratiepatroon vinden van alle optionele huisvestingsverbeteringen ‘goedkopere huisvesting’ het belangrijkste (59,6%). Op de tweede plaats staat ‘huisvesting met meer privacy’ (51,9%) gevolgd door ‘beter onderhoud’ (47,0%). Daarentegen achten de respondenten met het circulaire migratiepatroon ‘huisvesting in betere buurt’ het minst belangrijk (53,6%). ‘Huisvesting dicht bij het werk’ (45,4%) staat als tweede op de lijst van minst belangrijke verbeteringen en als derde op de lijst staat ‘meer buitenruimte’ (44,3%). Tabel 20 laat de complete rangorde zien.

Tabel 20 Waardering optionele verbeteringen circulair migratiepatroon

	Belangrijk	n	%	Onbelangrijk	n	%
1	Goedkopere huisvesting	109	59,6	Huisvesting in betere buurt	98	53,6
2	Huisvesting met meer privacy	95	51,9	Huisvesting dicht bij werk	83	45,4
3	Beter onderhoud	86	47,0	Meer buitenruimte	81	44,3
4	Geen huisgenoten	81	44,3	Geen huisgenoten	76	41,5
5	Minder huisgenoten	77	42,1	Minder huisgenoten	74	40,4
6	Meer buitenruimte	76	41,5	Grotere huisvesting	73	39,9
7	Grotere huisvesting	75	41,0	Beter onderhoud	63	34,4
8	Huisvesting dicht bij werk	70	38,3	Huisvesting met meer privacy	60	32,8
9	Huisvesting in een betere buurt	47	25,7	Goedkopere huisvesting	38	20,8

Onder de groep respondenten met het vestiging migratiepatroon wordt ‘meer buitenruimte’ (53,5%) als de belangrijkste verbetering gekenmerkt. Vervolgens vinden de respondenten met het vestiging migratiepatroon ‘goedkopere huisvesting’ (50,0%) en ‘huisvesting met meer privacy’ (46,7%) de belangrijkste optionele verbeteringen van de huisvesting. De respondenten met het vestiging migratiepatroon achten als minst belangrijke optionele verbetering ‘minder huisgenoten’ (42,0%). Ook ‘huisvesting in betere buurt’ (38,7%) en ‘huisvesting dicht bij werk’ (37,3%) wordt minder belangrijk gevonden. Tabel 21 laat de volledige rangorde van de waardering van de optionele verbeteringen door respondenten met het vestiging migratiepatroon zien.

Tabel 21 Waardering optionele verbeteringen vestiging migratiepatroon

	Belangrijk	n	%	Onbelangrijk	n	%
1	Meer buitenruimte	80	53,3	Minder huisgenoten	63	42,0
2	Goedkopere huisvesting	75	50,0	Huisvesting in betere buurt	58	38,7
3	Huisvesting met meer privacy	70	46,7	Huisvesting dicht bij werk	56	37,3
4	Geen huisgenoten	70	46,7	Geen huisgenoten	53	35,3
5	Grotere huisvesting	68	45,3	Grotere huisvesting	48	32,0
6	Beter onderhoud	64	42,7	Beter onderhoud	48	32,0
7	Huisvesting dicht bij werk	51	34,0	Huisvesting met meer privacy	48	32,0
8	Minder huisgenoten	48	32,0	Meer buitenruimte	40	26,7
9	Huisvesting in een betere buurt	48	32,0	Goedkopere huisvesting	27	18,0

Als laatste wordt de waardering van de optionele huisvestingsverbeteringen door de respondenten met het transnationale migratiepatroon behandeld. Respondenten met het transnationale migratiepatroon

vinden de volgende verbeteringen het belangrijkste; ‘huisvesting dichterbij werk’ (52,0%), ‘huisvesting in betere buurt’ (48,8%) en ‘goedkopere huisvesting’ (48,0%). Als minst belangrijke optionele huisvestingsverbetering wordt ‘meer buitenruimte’ (51,2%) genoemd. Daarnaast worden ook ‘beter onderhoud’ (45,6%) en ‘huisvesting met meer privacy’ (44,0%) genoemd. Tabel 22 laat de volledige rangorde van de waardering van de optionele verbetering van de huisvesting van respondenten met het transnationale migratiepatroon zien.

Tabel 22 Waardering optionele verbeteringen transnationaal migratiepatroon

	Belangrijk	n	%	Onbelangrijk	n	%
1	Huisvesting dichterbij werk	65	52,0	Meer buitenruimte	64	51,2
2	Huisvesting in een betere buurt	61	48,8	Beter onderhoud	57	45,6
3	Goedkopere huisvesting	60	48,0	Huisvesting met meer privacy	55	44,0
4	Minder huisgenoten	59	47,2	Geen huisgenoten	52	41,6
5	Geen huisgenoten	55	44,0	Grotere huisvesting	44	35,2
6	Grotere huisvesting	53	42,4	Huisvesting in betere buurt	43	34,4
7	Meer buitenruimte	42	33,6	Minder huisgenoten	42	33,6
8	Beter onderhoud huisvesting	38	30,4	Huisvesting dichterbij werk	28	22,4
9	Huisvesting met meer privacy	38	30,4	Goedkopere huisvesting	27	21,6

4.10. Conclusie

In dit hoofdstuk is de toetsing van de zeven veronderstellingen beschreven. Hierbij is per toetsing aangegeven of de veronderstelling wordt aangenomen of verworpen. Met uitzondering van veronderstelling vier zijn de veronderstellingen drie, vijf en zes volledig aangenomen.

Veronderstelling één, twee en zijn vier slechts gedeeltelijk aangenomen. Veronderstelling zeven kon niet met de gebruikte dataset niet getoetst worden en derhalve niet aangenomen of verworpen worden.

Tabel 23 geeft de samenhang tussen de waardering en huisvestingskenmerken aan. Wanneer een samenhang tussen de variabelen bestaat dan is de samenhang aangenomen. De samenhang is verworpen wanneer er geen samenhang tussen de variabelen bestaat. Wanneer het niet mogelijk was de samenhang te berekenen dan is de samenhang onbeslist.

Tabel 23 Samenhang tussen huisvestingskenmerken en tevredenheid huisvesting

Tevredenheid huisvesting	Footloose	Circulair	Vestiging	Transnationaal	Totaal
Stedelijkheid woonplaats	Aangenomen	Verworpen	Onbeslist	Verworpen	Aangenomen
Soort woonruimte	Onbeslist	Onbeslist	Onbeslist	Onbeslist	Aangenomen
Aanwezigheid huisgenoten	Onbeslist	Onbeslist	Onbeslist	Onbeslist	Aangenomen
Type verhuurder	Aangenomen	Verworpen	Onbeslist	Verworpen	Aangenomen

In de laatste paragraaf zijn de resultaten voor de waardering van de optionele verbeteringen van de huisvesting per migratiepatronen gepresenteerd. In het volgende hoofdstuk worden de conclusies van het onderzoek geformuleerd en de daaruit voortvloeiende discussie benoemd.

5. Conclusie en discussie

Dit hoofdstuk beschrijft de conclusies en aanbevelingen. In paragraaf 5.1 worden de hoofdvraag en de veronderstellingen aan de resultaten gekoppeld. Aansluitend wordt in paragraaf 5.2 het onderzoek ter discussie gesteld en worden de aanbevelingen voor opvolgend onderzoek geformuleerd.

5.1. Beantwoording hoofdvraag

Om de centrale vraagstelling van deze scriptie te onderzoeken zijn een zevental veronderstelling onderzocht ten aanzien van de aard en zelfwaardering van de huisvesting van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost Europa. De eerste veronderstelling is aangenomen. Uit het onderzoek blijkt dat de arbeidsmigranten met het circulaire migratiepatroon inderdaad zowel in stedelijk als niet-stedelijk gebied wonen en de arbeidsmigranten met het vestiging en transnationale migratiepatroon wonen voornamelijk in stedelijk gebied. Echter, de arbeidsmigranten met het footloose migratiepatroon wonen niet overwegend in niet-stedelijke gebieden. De verdeling naar stedelijk en niet-stedelijk gebied is onder de arbeidsmigranten met het footloose migratiepatroon redelijk gelijk. Ook de tweede veronderstelling is gedeeltelijk aangenomen. Het onderzoek laat zien dat arbeidsmigranten met het vestiging en transnationale migratiepatroon voornamelijk in zelfstandige woonruimtes en op kamers wonen, terwijl arbeidsmigranten met het circulaire migratiepatroon zowel op kamers als in caravans en tenten wonen. Echter, omdat de arbeidsmigranten met het footloose ook zowel in stedelijk als niet-stedelijk gebied wonen bestaat hun huisvesting naast caravans en tenten uit kamers. Uit de toetsing van de derde veronderstelling blijkt dat niet alleen onder de migratiepatronen footloose en circulair het delen van de huisvesting voornamelijk voorkomt. Ook de arbeidsmigranten met het vestiging en het transnationale migratiepatroon delen voornamelijk hun woning. De vierde veronderstelling is gedeeltelijk aangenomen. Bij het verkrijgen van huisvesting speelt het communale netwerk voor geen van de migratiepatronen een grote rol. Maar zoals verwacht is het formele kanaal het belangrijkste type verhuurder voor arbeidsmigranten met het vestiging en transnationaal migratiepatroon en de werkgever een belangrijk type verhuurder voor de arbeidsmigranten met het footloose en circulaire migratiepatroon. In overeenstemming met het resultaat van Weltevrede et al. (2009) laat de toetsing van de vijfde veronderstelling zien dat de arbeidsmigranten die in een zelfstandige woonruimte wonen het vaakst tevreden zijn over de huisvesting en de arbeidsmigranten die in een caravan of tent wonen het minst vaak tevreden. Ook de zesde veronderstelling is aangenomen. Net als het onderzoeksresultaat van Weltevrede et al. blijkt uit dit onderzoek dat de arbeidsmigranten die hun huisvesting niet delen met huisgenoten vaker tevreden zijn over hun huisvesting dan de arbeidsmigranten die de huisvesting wel delen met huisgenoten. De zevende veronderstelling blijft

onbeslist. De onderzoeksdata is niet toereikend om aan te tonen dat arbeidsmigranten tevreden zijn met hun huisvesting wanneer het type huisvesting overeenstemt met de individuele kenmerken van het migratiepatroon. Echter, wanneer de waardering van de huisvesting gerelateerd wordt aan het verblijfperspectief in gastland dan hangt de waardering van de huisvesting van arbeidsmigranten die tijdelijk in het gastland verblijven samen met de woonplaats. Daarnaast bestaat er een verband tussen waardering van de huisvesting door arbeidsmigranten die vast in het gastland verblijven en de aanwezigheid van huisgenoten en het type verhuurder.

Om een nader beeld te geven van de verwachtingen en uitkomsten van het onderzoek worden deze per migratiepatroon behandeld. Allereerst wordt aandacht besteed aan de belangrijkste verwachtingen en uitkomsten ten opzichte van arbeidsmigranten met het footloose migratiepatroon. De arbeidsmigranten met een footloose migratiepatroon hebben een relatief laag opleidingsniveau en zijn werkzaam in het lagere beroepssegment (Engbersen et al. , 2011a). Volgens de literatuur zouden de arbeidsmigranten dan overwegend in niet-stedelijk gebied wonen (Weltevrede et al. , 2009). Echter, uit het onderzoek blijkt de arbeidsmigranten met een footloose migratiepatroon wonen in zowel stedelijk als niet-stedelijk gebied. Een verklaring voor de discrepantie is het belang dat deze migranten hechten aan de afstand tussen huisvesting en werk. Van de migranten met een footloose migratiepatroon vindt slechts 39,3% huisvesting dicht bij het werk belangrijk. Aansluitend blijkt uit het onderzoek dat de migranten met een footloose migratiepatroon in stedelijk gebied vaker tevreden zijn over hun huisvesting dan in niet-stedelijk gebied. Daarnaast blijkt uit de literatuur dat migranten met een footloose migratiepatroon vooral over financieel kapitaal beschikken (Engbersen et al. , 2011a, 2011b). Dit komt overeen met de bevinding dat de huisvesting voornamelijk wordt verkregen via de werkgever. Het onderzoek laat zien dat de migranten met een footloose migratiepatroon die huisvesting via de werkgever verkregen minder vaak tevreden zijn over hun huisvesting dan de migranten met een footloose migratiepatroon die de huisvesting via het formele kanaal verkrijgen. Een verklaring hiervoor is de mate van privacy waaraan de migranten belang hechten. Van de migranten met een footloose migratiepatroon hecht 56,4% belang aan meer privacy. Uit het onderzoek blijkt dat huisvesting via de werkgever voornamelijk gedeeld moet worden met andere migranten. Dit impliceert dat de bewoners van de gehuurde huisvesting via de werkgever minder privacy beleven. De huisvesting die via het formele kanaal wordt verkregen, wordt relatief minder vaak gedeeld met huisgenoten en biedt derhalve meer privacy.

De arbeidsmigranten met het circulaire migratiepatroon kunnen zowel hoog als laag opgeleid zijn en kunnen dan ook een functie in het lagere of hogere beroepssegment hebben (Engbersen et al. , 2011a). De literatuur stelt dat arbeidsmigranten met deze kenmerken in zowel stedelijk als niet-stedelijk gebied wonen (Weltevrede et al. , 2009). Uit het onderzoek blijkt dat de verdeling onder stedelijk gebied en niet-stedelijk gebied inderdaad redelijk gelijk is onder deze arbeidsmigranten. Het onderzoek laat zien dat de huisvesting van de arbeidsmigranten met een circulair migratiepatroon, net

als bij de respondenten met footloose migratiepatroon, voornamelijk bestaat uit kamers en een gelijke verdeling tussen zelfstandige woonruimtes en caravans/ tenten. De arbeidsmigranten met een circulair migratiepatroon willen binnen vijf jaar naar het land van herkomst remigreren. Binnen deze periode moet het streefkapitaal worden verdiend met als gevolg dat op huisvestingskosten wordt bezuinigd (Engbersen et al. , 2011a). Dit kan onder meer gerealiseerd worden door het hebben van huisgenoten (Engbersen et al. , 2004). Het onderzoek toont aan dat de arbeidsmigranten met het circulaire migratiepatroon inderdaad hun de huisvesting voornamelijk delen. De arbeidsmigranten met een circulair migratiepatroon beschikken wegens hun nauwe contacten met landgenoten over sociaal kapitaal. Uit de literatuur blijkt dat sociaal kapitaal ingezet kan worden om huisvesting te huren van een bekend persoon (Wills et al. , 2010). Echter, het onderzoek toont aan dat de arbeidsmigrant met een circulair migratiepatroon zijn sociaal kapitaal niet gebruikt om huisvesting te huren. Het percentage dat een woning verkrijgt via het communaal netwerk is relatief erg laag. Waarom het sociale kapitaal niet wordt aangewend om huisvesting te verkrijgen dient nader te worden onderzocht. Naast sociaal kapitaal beschikt deze arbeidsmigrant ook over financieel kapitaal (Engbersen et al. , 2011a, 2011b). Volgens dit onderzoek wordt dit kapitaal voornamelijk ingezet om een woning te huren dat zich uit in het hoge percentage dat de huisvesting via de werkgever heeft verkregen.

De arbeidsmigranten met een vestiging migratiepatroon worden gekenmerkt door een hoog opleidingsniveau. Daarnaast zijn deze arbeidsmigranten voornamelijk werkzaam in het hogere beroepssegment (Engbersen et al. , 2011a). Volgens de literatuur zouden deze arbeidsmigranten dan ook voornamelijk in stedelijk gebied wonen (Weltevrede et al. , 2009). Het onderzoek toont aan dat deze aanname correct is. Volgens de literatuur zouden de arbeidsmigranten die in stedelijk gebied wonen voornamelijk woonachtig zijn in zelfstandige woonruimtes en kamers (Leerkes, Engbersen en Van San, 2007; Weltevrede et al, 2009). Uit het onderzoek blijkt deze aanname op te gaan voor de arbeidsmigranten met vestiging migratiepatroon. De literatuur stelt dat voornamelijk de arbeidsmigranten met plannen voor vertrek binnen vijf jaar hun huisvesting delen met huisgenoten (Engbersen et al. , 2004). Het onderzoek laat zien dat de arbeidsmigranten toch voornamelijk hun huisvesting delen met huisgenoten, ondanks dat zij geen plannen hebben om te vertrekken uit het gastland. Dit resultaat kan verklaard worden door het type verhuurder. Zoals hieronder wordt beschreven heeft de werkgever een aanzienlijk aandeel in de verhuur van huisvesting. Dat het delen van de huisvesting voor de arbeidsmigranten met een circulair migratiepatroon niet geënt is op besparing van de huisvestingskosten blijkt uit de waardering van goedkopere huisvesting. Ondanks dat goedkopere huisvesting op de tweede plaats van de rangorde staat wordt het door arbeidsmigranten met een vestiging migratiepatroon minder belangrijk geacht dan door de arbeidsmigranten met een footloose en een circulair migratiepatroon. Aansluitend blijkt dat onder de arbeidsmigranten met een vestiging migratiepatroon de eisen aan de functie van de woning hoger liggen. Waar de arbeidsmigranten met een footloose en een circulair migratiepatroon geen waarde hechten aan meer

buitenruimte is dit de meest gewenste verbetering aan de huisvesting door de arbeidsmigranten met vestiging migratiepatroon. Door de hoge opleiding van arbeidsmigranten met een vestiging migratiepatroon hebben de arbeidsmigranten cognitief kapitaal tot hun beschikking om huisvesting te huren van een formele instantie (Snel et al, 2010). Het onderzoek beaamt de verwachting dat deze arbeidsmigranten voornamelijk hun huisvesting van een formele instantie huren.

Even als de arbeidsmigranten met een vestiging migratiepatroon hebben de arbeidsmigranten met een transnationaal migratiepatroon een hoog opleidingsniveau. Hun beroepsveld bestaat voornamelijk uit werkgelegenheid in het hogere segment. De aanname uit de literatuur dat deze arbeidsmigranten voornamelijk in stedelijk gebied wonen (Weltevrede et al. , 2009), komt overeen met de onderzoeksresultaten. Aansluitend laat het onderzoek zien dat de arbeidsmigranten met een transnationaal migratiepatroon dan ook voornamelijk in zelfstandige woonruimtes en op kamers wonen en komt het wonen in caravans en tenten sporadisch voor. Net als bij de arbeidsmigranten met een circulair migratiepatroon heeft de werkgever een grote rol in de verhuur van de huisvesting aan de arbeidsmigranten met een transnationaal migratiepatroon. Omdat het merendeel van de werkgevers de woning verhuurt aan meerdere arbeidsmigranten is het delen van de woning een bijkomend gevolg. Uit de literatuur blijkt dat de arbeidsmigranten met een transnationaal migratiepatroon regelmatig contact onderhouden met landgenoten (Engbersen et al , 2011a,2011b). Dit duidt op een hoog sociaal kapitaal, maar net als de arbeidsmigranten met een circulair migratiepatroon laat het onderzoek zien dat het sociaal kapitaal beperkt wordt ingezet om huisvesting te huren. Ook de arbeidsmigranten met een transnationaal migratiepatroon huren voornamelijk hun huisvesting van een formele instantie. Dit kan worden verklaard door hun hoge cognitieve kapitaal dat gecreëerd wordt door hun hoge opleidingsniveau (Engbersen et al, 2011a, 2011b). Het onderzoek laat evenens zien dat de arbeidsmigranten met een transnationaal migratiepatroon hun huisvesting meer waarderen wanneer deze wordt verkregen via het formele kanaal. Dit kan worden verklaard door het feit dat het formele kanaal voornamelijk in stedelijk gebied opereert en de arbeidsmigrant met een transnationaal migratiepatroon in stedelijk gebied werkzaam is. Het feit dat de arbeidsmigranten veel belang hechten aan een korte afstand tussen de huisvesting en werkgever beaamt dat deze arbeidsmigrant graag in stedelijk gebied woont.

Uit het onderzoek blijken alle vier de migratiepatronen overwegend tevreden tot zeer tevreden over de huisvesting te zijn. Maar dat deze waardering het gevolg is van een samenhang tussen de huisvestingskenmerken en het migratiepatroon is statistisch slechts beperkt te onderbouwen. Wel blijkt uit het onderzoek dat de totale onderzoekspopulatie dat arbeidsmigranten in stedelijk gebied vaker tevreden zijn over hun huisvesting dan in niet-stedelijk gebied. De arbeidsmigranten wonend in een zelfstandige woonruimte zijn vaker tevreden dan arbeidsmigranten wonend op een kamer of in een caravan of tent. Deze uitkomst is in lijn met het onderzoeksresultaat van Weltevrede et al. (2009). Ook de bevinding van Weltevrede et al. (2009) dat de arbeidsmigranten die hun huisvesting niet delen

vaker tevreden zijn over de huisvesting dan wanneer de huisvesting wel wordt gedeeld, wordt in dit onderzoek bevestigd. Tot slot toont het onderzoek aan dat arbeidsmigranten die de huisvesting huren van een formele instantie vaker tevreden zijn over hun huisvesting dan arbeidsmigranten die hun huisvesting huren van een werkgever. Naast dat de waardering van de huisvesting bepaald wordt door een overlap tussen het type huisvesting en de individuele kenmerken van het migratiepatroon spelen ook andere factoren een rol.

Uit de literatuur blijkt dat het referentiekader de mate van waardering van de huisvesting bepaalt. Piore (1979) stelt dat arbeidsmigranten die beogen tijdelijk in het gastland verblijven het thuisland als referentiekader beschouwen, terwijl de arbeidsmigranten die langdurig in het gastland verblijven het gastland als referentiekader hanteren. Dit impliceert dat de arbeidsmigranten met een footloose en een circulair migratiepatroon hun huisvesting in Nederland afzetten tegen de verbetering van de sociaal-economische status in het thuisland bij terugkeer. Het onderzoek laat zien dat de wensen van deze arbeidsmigranten gericht zijn op goedkopere huisvesting, beter onderhoud en meer privacy. Deze wensen kunnen als primaire elementen van huisvesting worden beschouwd. De huisvesting dient aan minimale eisen te voldoen, zodat extra kosten op aanvullend comfort kan worden uitgespaard. Het uitgespaarde geld helpt hen hun sociaal-economische status te verbeteren bij terugkeer naar het thuisland of de migratie naar een ander land. Voor de arbeidsmigranten die in Nederland langer verblijven is het referentiekader Nederland geworden. De sociaal-economische status wordt afgezet tegen de Nederlandse maatschappij. Dit houdt in dat de arbeidsmigranten met een vestiging en een transnationaal migratiepatroon de huidige huisvesting vergelijkt met de huisvesting van de autochtone bevolking van Nederland. Dit wordt beaamd door huisvestingswensen als meer buitenruimte, dichterbij werk en betere buurt. Deze wensen duiden op een weerspiegeling van het extra wooncomfort dat de autochtonen als eis stellen aan hun huisvesting.

De geconstateerde hoge waardering van de huisvesting door de arbeidsmigranten kan verklaard worden aan de hand van de theorie van Morris en Winter (1975). Zij stellen dat de persoonlijke- en culturele normen bij tevredenheid op elkaar zijn afgestemd. De huisvesting mag dan in sommige gevallen naar Nederlandse maatstaven niet optimaal zijn, de individuele kenmerken van de arbeidsmigranten maken dat ze toch tevreden zijn met de huisvesting. Zo zullen bijvoorbeeld arbeidsmigranten met een circulair en transnationaal migratiepatroon graag inleveren op de huisvestingscondities om zo geld te kunnen uitsparen dat naar het thuisland gezonden kan worden.

5.2. Discussie en aanbeveling toekomstig onderzoek

Ondanks dat het onderzoek nieuwe inzichten in de aard en waardering van de huisvesting van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa heeft opgeleverd kunnen er kanttekeningen geplaatst

worden. In deze paragraaf worden de beperkingen van het onderzoek benoemd, zodat toekomstig onderzoek deze beperkingen weg kan nemen.

De eerste kanttekening betreft de aanname dat de woonplaats van de migrant gerelateerd is aan de locatie waar het beroep uitgeoefend wordt. Deze aanname stond in de eerste veronderstelling centraal en werd bij de toetsing slechts gedeeltelijk aangenomen. Uit het resultaat blijkt dat arbeidsmigranten werkzaam in het lagere beroepssegment woonachtig zijn in het stedelijk gebied, terwijl het lagere beroepssegment voornamelijk in niet-stedelijk gebied is vertegenwoordigd. Een verklaring hiervoor is gegeven middels het feit dat de arbeidsmigranten werkzaam in het lagere beroepssegment (circulair en footloose migratiepatroon) weinig belang hechten aan de afstand tussen wonen en werken. Dit kan een gevolg zijn van de voorzieningen die in stedelijk gebied worden aangeboden om te werken in niet-stedelijk gebied. Het is bijvoorbeeld bekend dat busjes tussen Westland en Den Haag rijden om arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa die in stedelijk gebied wonen te vervoeren naar werkgevers in niet-stedelijk gebied (Engbersen et al., 2011c). De woonplaats is voor deze doelgroep daarom geen sluitende indicator voor de locatie van de werkgever.

In de scriptie is de woonruimte van migranten onderverdeeld in zelfstandige woonruimte, kamer en caravan/ tent. Bij deze onderverdeling wordt onder de kamer een woonruimte in een pension voor migranten verstaan, ook wel het 'polenhotel' genoemd. Engbersen et al. (2011c) benadrukken dat de kwaliteit van de huisvesting tussen polenhotels verschillend is. Dit maakt dat de huisvestingsconditie van de verzamelnaam 'kamer' een uiteenlopend karakter heeft. Aangezien de waardering van de huisvesting een afgeleide is van de huisvestingsconditie zal de waardering van de kamer ook uiteenlopen. Daarnaast wordt in deze scriptie geen onderscheid gemaakt tussen het hebben van een kamer in een polenhotel en het hebben van een kamer in een zelfstandige woonruimte. Verwacht wordt dat, gezien de structuur van de verhuurder, ook tussen deze twee categorieën verschil is in huisvestingsconditie en zo ook in de waardering van de huisvesting.

De vierde kanttekening betreft het gebruik van de variabele '*aanwezigheid huisgenoten*' in deze scriptie. De aanwezigheid van huisgenoten is als dummy gecodeerd, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen het hebben van huisgenoten en het niet hebben van huisgenoten. Deze variabele bevat geen informatie over de hoeveelheid huisgenoten, terwijl de hoeveelheid effect zal hebben op de waardering van de huisvesting. Er is bewust gekozen om deze informatie niet te gebruiken, omdat het databestand geen gegevens bevat over de omvang van het woonoppervlak. Wanneer de waardering van de huisvesting bij het delen van de woning berekend wordt dan zou voor een correcte benadering de berekening gecorrigeerd moeten worden naar het aantal bewoners per vierkante meter.

Uit het resultaat van het onderzoek blijkt dat sociaal kapitaal bij het huren van een woning beperkt wordt ingezet. Het verkrijgen van de huisvesting via het communale netwerk komt onder alle migratiepatronen in geringe mate voor. Het onderzoek biedt geen verklaring voor deze beperkte omvang. Optioneel hangt de inzet van het sociale kapitaal samen met de periode die sinds de komst

naar Nederland is verstreken. Bij de toename van integratie in de samenleving neemt de inzet van sociaal kapitaal af en de inzet van financieel en cognitief kapitaal toe (Wills et al., 2010). Om deze aanname te toetsten dient informatie uit de inzet van sociaal kapitaal bij aankomst in Nederland nader geanalyseerd te worden en te worden afgezet tegen de huidige verhuurder.

De laatste opmerking heeft betrekking op de gebruikte variabelen om de waardering van de huisvesting van de verschillende migratiepatronen te meten. In deze scriptie is de huidige huisvesting van de arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa nader geanalyseerd. Echter, Morris en Winter (1975) stellen dat de waardering van de huisvesting samenhangt met de gehanteerde normen van de arbeidsmigrant. Daarnaast geeft Ogbu (1993) aan dat de waardering van de huisvesting beïnvloed wordt door het gehanteerd referentiekader. Om deze twee theorieën te toetsen dient nieuw onderzoek te worden verricht, waarbij de vergelijking tussen de huisvesting in thuisland en de huisvesting in Nederland centraal staan. Dit onderzoek dient een kwantitatief karakter te kennen, omdat meer diepgaande informatie over de beleving van de Midden- en Oost-Europese arbeidsmigrant benodigd is.

5.3. Aanbevelingen praktijk

Als laatste worden een tweetal beleidsaanbevelingen ten aanzien van de huisvesting van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa genoemd. Allereerst dient de benadering van de huisvestingswaardering in een breder perspectief dan de Nederlandse standaard te worden geplaatst. Deze scriptie toont aan dat arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa en de autochtone bevolking een andere waardering van dezelfde huisvesting kunnen hebben. De overheid en media dienen hun Nederlandse normen los te laten bij beoordeling van de huisvesting van de arbeidsmigranten en ook de normen van de arbeidsmigranten in ogenschouw te nemen. Dit kan leiden tot een discrepantie, omdat de Nederlandse normen wellicht niet altijd samen zullen gaan met de normen van de arbeidsmigranten.

Ten tweede dient het woonaanbod divers te zijn. De verschillende migrantenpatronen laten zien dat de huisvestingswensen niet voor alle arbeidsmigranten gelijk zijn. Zo dient het woonaanbod voor arbeidsmigranten met het footloose en het circulaire migratiepatroon uit voldoende goed onderhouden, maar goedkope huisvesting te bestaan zonder aanvullende eisen ten aanzien van woonplaats, woonruimte, huisgenoten of verhuurder. Hier staat tegenover dat het woonaanbod voor de arbeidsmigranten met het vestiging en het transnationale migratiepatroon naast goed onderhouden en goedkope huisvesting ook aan aanvullende eisen moet voldoen.

Deze scriptie heeft niet volledig de waardering van de huisvesting door arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa kunnen verklaren, maar laat wel zien dat de zelfwaardering van de huisvesting op het gebied van huisvestingskenmerken positief is ongeacht het migratiepatroon.

Literatuur

Wetenschappelijke bronnen

Baarda, D.B. & De Goede, M.P.M. (1999). *Basisboek Statistiek met SPSS voor Windows*. Houten: Educatieve Partners Nederland BV.

Ballard, R. (1990). Migration and kinship: the differential effect of marriage rules on the process of Punjabi migration in Britain. In C. Clarke, C. Peach & S. Vertovec (red.), *South Asians Overseas: Migration and Ethnicity* (pp. 219-249). Cambridge: Cambridge University.

Boal, F.W. (1981). Ethnic residential segregation, ethnic mixing and resource conflict: a study in Belfast, Northern Ireland. In C. Peach, V. Robinson & S. Smith (red.), *Ethnic Segregation in Sites* (pp. 235-251). Londen: Croom Helm Ltd.

Bolt, G. & Van Kempen, R. (2010). Moving Up or Moving Down? Housing Careers of Turks and Moroccans in Utrecht, the Netherlands. *Housing Studies*, 17(3), 401-422.

Bolt, G. , Van Kempen, R. & Van Ham, M. (2008). Minority Ethnic Groups in the Dutch Housing Market: Spatial Segregation, Relocation Dynamics and Housing Policy. *Urban Studies*, 45(7), 1359-1384.

Brassé, P. & Van Schelven, W. (1980). *Assimilatie van vooroorlogse immigranten: drie generaties Polen, Slovenen en Italianen in Heerlen*. Den Haag: Staatsuitgeverij.

Burgers, J. , Van de Pol, S. , Snel, E. , Engbersen, G. , Ilies, M. , Van der Meij. , R. & Rusinovic, K. (2010). *Arbeidsmigranten uit Polen, Bulgarije en Roemenië in West-Brabant. Arbeidsmarktpositie, leefsituatie en toekomstperspectief*. Den Haag: NICIS Institute

Burgess, E.W. (1925). The Growth of the city: An Introduction to a Research Project. In R.E. Park, E.W. Burgess & R.D. McKenzie (red.), *The City*. Chicago: University of Chicago Press.

Burgers, J. , Van Kempen, R. & Bolt, G.S. (1997). *Spatial Aspects of Social Exclusion*. Paper voor de COST-CIVITAS conferentie, Oslo, Noorwegen, 5-7 juni.

Castels, S & Miller, M. J. (2003). *The Age of Migration. Third edition. International Population Movements in the Modern World*. New York: The Guilford Press.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2000). *Allochtonen in Nederland 2000*. Voorburg/Heerlen: CBS.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2006). Migranten en werknemers uit de Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie. *Bevolkingstrends*, 54(3), 33-39.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2009). *Bevolkingsprognose 2008–2050: veronderstellingen over immigratie*. Den Haag: CBS.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2010). *Ruim helpt Pools emigranten vertrekt weer*. Den Haag: CBS.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2011a). *Aantal Midden- en Oost Europeanen in vijf jaar tijd verdubbeld*. Den Haag: CBS

Centraal Bureau voor de Statistiek (2011b). *Persbericht Recordaantal immigranten in 2010*. Den Haag: CBS.

Corpelijm, A. (2007). Onderzoeksnotitie: Werknemers uit de nieuwe EU-lidstaten. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 23(2), 177-182.

De Regt, A. (1984). *Arbeidersgezinnen en Beschavingsarbeid. Ontwikkelingen in Nederland 1870-1940: Een Historische-sociologische Studie*. Meppel: Boom.

Ecorys (2006). *Evaluatiewerknemersverkeer MOE-landen*. Rotterdam: Ecorys.

Engbersen, G. , Iliès, M. , Leerkes, A. , Snel, E. & Van der Meij, R. (2011a). *Arbeidsmigratie in vieren. Bulgaren en Roemenen vergeleken met Polen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.

Engbersen, G. , Leerkes, A. , Grabowska-Lusinka, I. , Snel, E. & Burgers, J. (2011b). A Typology of Labour Migration. On the Differential Attachments of Migrants from Central and Eastern Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, (volgt nog).

Engbersen, G., Van der Pol, S. , Burgers, J. , Snel, E. , Iliès, M. , Van der Meij, R. & Rusinovic, K. (2011c). *Poolse migranten in het Westland. Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief*. Den Haag: NICIS Institute.

Engbersen, G. , Leerkes, A. , Van San, M. , Cruijff, M. & Van der Heijden, P. (2004). *Beleidssummary 'Wijken voor illegalen'. Over ruimtelijke spreiding, huisvesting en leefbaarheid*. Den Haag: Directoraat –Generaal Wonen.

Johnston, R. , Gregory, D. & Smith, D.M. (1986). *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Basis Blackwell.

Green, S.B. & Salkind, N.J. (2011). *Using SPSS for Windows and Macintosh. Analyzing and Understanding Data (sixth edition)*. Boston: Pearson education Inc.

Korf, D.J. (2009). *Polen in Nederland*. Utrecht: FORUM.

Leerkes, A. , Engbersen, G. & Van San, M. (2007). Shadow Places: Pattern of Spatial Concentration and Incorporation of Irregular Immigrants in the Netherlands. *Urban studies*, 44(8), 1491-1516.

Meusen, H. & Van Kempen, R. (1995). Towards residual housing? A comparison of Britain and the Netherlands. *Netherlands Journal of Housing and the Built Environment*, 10(3), 239-258.

Morris, E.W. & Winter, M. (1975). A theory of family housing adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 37(1), 79-88.

Musterd, S. & De Winter, M. (1998). Conditions for Spatial Segregation: Some European Perspectives. *International Journal of Urban and Regional Research*, 22(4) ,665-673.

Musterd, S. & Van Kempen, R. (2009). Segregation and housing of minority ethnic groups in western European cities. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 100(4), 559-556.

Ogbu, J.U. (1993). Difference in Cultural Frame of Reference. *International Journal of behavioral Development*, 16(3), 483-506.

Pallant, J. (2010). *SPSS Survival Manual: A step by step guide to data analysis using SPSS. Fourth revised edition*. Berkshire: Open University Press.

Peach, C. & Smith, S. (1981). Introduction. In C. Peach, V. Robinson & S. Smith (red.) *Ethnic Segregation in Cities* (pp. 9-22). Londen: Croom Helm Ltd.

Peterson, W. (1958). A general typology of migration. *American Sociological Review*, 23(3), 256-266.

Piore, M.J. (1979). *Birds of Passage. Migrant labor and Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pool, C. (2003). Hedendaagse migratie van Polen naar Nederland. *Justitiële Verkenningen*, 29(4), 63-80.

Rex, T. & Tomlison, S. (1979). *Colonial Immigrants in a British City: A Class Analysis*. Londen: Routledge en Kegan Paul.

Rossi, P.H. (1955). *Why families move*. Glenco IL: The Free Press.

Rusinovic, K. , Burgers, J. Van der Meij, R. , Engbersen, G. , Ilies, M. & Snel, E. (2011a). *Oost-Europese arbeidsmigranten in Oostland. Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief*. Den Haag: NICIS Institute.

Rusinovic, K. , Engbersen, G. , Van der Meij, R. , Van der Pol, S. , Snel, E. , Ilies, M. & Burgers, J. (2011b). *Oost-Europese arbeidsmigranten in Dordrecht. Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief*. Den Haag: NICIS Institute.

Sarre, P. , Philips, D. & Skellington, R. (1989). *Ethnic Minority Housing: Explanations and Policies*. Aldershot: Avebury.

Smith, D.J. (1977). *Racial Disadvantage in Britain*. Harmondsworth: Penguin.

Snel, E. (2011a). Wonen en wijken. In J. Dagevos (red.) *Poolse migranten. De positie van Polen die vanaf 2004 in Nederland zijn komen wonen* (pp. 81-88). Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Snel, E. , Burgers, J. , Engbersen, G. , Ilies, M. , Van der Meij, R. & Rusinovic, K. (2010). *Arbeidsmigranten uit Bulgarije, Polen en Roemenië in Rotterdam. Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief*. Den Haag: NICIS Institute.

Snel, E. , Engbersen, G. , Burgers, J. , Ilies, M. , Van der Meij, R. , Van der Pol, S. & Rusinovic, K. (2011b), *Poolse arbeidsmigranten in Hillegom en Katwijk. Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief*. Den Haag: Nicis Institute.

Snel, E. , Van de Pol, S. , Burgers, J. , Engbersen , G. , Ilies, M. , Van der Meij , R & Rusinovic. K. (2011c), *Arbeidsmigranten uit Polen, Roemenië en Bulgarije in Den Haag. Sociale leefsituatie, arbeidsmarktpositie en toekomstperspectief*. Den Haag: Nicis Institute.

Tijdelijke Commissie lessen uit recente arbeidsmigratie (2011). *Eindrapport Arbeidsmigratie in goede banen*. Den Haag: Tweede Kamer der Staten Generaal.

Van der Heijden, P.G.M. , Cruyff, M. & Van Gils, G. (2011). *Aantallen geregistreerde en niet-geregistreerde burgers uit MOE-landen die in Nederland verblijven*. Utrecht.

Van Kempen, R. & Sule Özüekren, A. (1998). Ethnic Segregation in Cities: New Forms and Explanations in a Dynamic World. *Urban Studies*, 35(10), 1631-1656.

Weltevrede, A.M. , De Boom, J. , Rezai, S. , Zuijderwijk, L. & Engbersen, G. (2009). *Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa. Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen*. Rotterdam: Risbo.

Wills, J. , Datta, K. , Evans, Y. , Hebert, J. , May, J. & McIlwaine, C. (2010). *Global Cities at Work. New Migrant Divisions of Labour*. Londen: Pluto Press.

Wittebrood, K. & Van Dijk, T. (2007). *Aandacht voor de wijk. Effecten van herstructurering op de leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Overige bronnen

Immigratie- en Naturalisatiedienst (2008). *Overzicht Nederlander worden naturalisatie*. Opgehaald 1 juni, 2011, van http://www.indklantdienstwijzer.nl/Dialog.aspx?knowledge_id=%2fdialoogvreemdeling%3finit%3dtrue%26prefill%3dtrue%26WensKlant%3dNederlanderWorden

Spits (2011). *Overheden houden speciale 'Polentop'*. Opgehaald, 9 december, 2011, van http://www.spitsnieuws.nl/archives/binnenland/2011/04/gemeenten_en_ministerie_houden.html

Stuurgroep Meijerink (2008). *Nieuw arrangement overheid-woningcorporaties*. Opgehaald, 15 juni, 2011, van <http://www.kei-centrum.nl/websites/kei/files/KEI2003/documentatie/Advies%20Meijerink%202008.pdf>

Trouw (2011) *Toestroom Oost Europeanen is onderschat*. Opgehaald 21 november, 2011, van <http://www.trouw.nl/tr/nl/4500/Politiek/article/detail/2936182/2011/09/29/Toestroom-van-Oost-Europeanen-is-onderschat.dhtml>

Volkskrant (2011) *Kamp: Benelux aanpak voor Europese migranten*. Opgehaald 9 december, 2011, 2011, van <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/2970861/2011/10/17/Kamp-Benelux-aanpak-voor-Europese-migranten.dhtml>